

Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto
Civilinės teisės ir civilinio proceso katedra

Loretos Pažėraitės
V kurso, komercinės teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

“*Force majeure* ir frustracija sutarčių teisėje”
(ang. “*Force Majeure* and Frustration in Contract Law”)

Vadovas: Dr. T. Kontautas
Recenzentas: As. S. Drazdauskas

Vilnius 2007

TURINYS

Turinys	1
Įžanga	2
1. Genezė.....	5
1.1. Frustracija	8
1.2. Nenugalima jėga	9
1.3. Samprata	12
2. Taikymo sąlygos	13
2.1. Poveikis sutarčiai	13
2.2. Nenumatomumas	18
2.3. Neišvengiamumas	22
2.4. Rizikos prisiėmimo nebuvimas	24
2.5. Informavimo pareiga.....	26
3. Teisinės pasekmės.....	27
3.1. Civilinės atsakomybės netaikymas ir atleidimas nuo civilinės atsakomybės	28
3.2. Atleidimas nuo sutarties vykdymo.....	30
3.3. Atleidimas nuo nuostolių atlyginimo.....	32
3.4. Restitucija ir nepagrįstas praturtėjimas	33
4. Aplinkybių pasikeitimas	35
5. Unifikavimas.....	37
Išvados	43
Literatūros sąrašas.....	45
Santrauka.....	49
Summary	50

ĮŽANGA

Temos aktualumas. Darbo tema – *Force majeure* (nenugalima jėga) ir frustracija sutarčių teisėje. Frustracija ir nenugalima jėga yra du atleidimo nuo sutarties vykdymo institutai. Šie institutai leidžia daryti išimtis iš kartinio sutarčių teisės principo – *pacta sunt servanda*. Užsienio valstybėse jau seniai diskutuojama dėl skirtingų įtvirtintų atleidimo nuo sutarties vykdymo institutų santykio, ypač sprendžiant Europos Sąjungos, kurios nare yra ir Lietuva, teisės unifikavimo problemą. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse¹ (toliau – Civilinis kodeksas) įtvirtintas nenugalimos jėgos institutas beveik pažodžiui perkelia UNIDROIT parengtų tarptautinių komercinių sutarčių principų (toliau – UNIDROIT principai) 7.1.7. str., tačiau Lietuvoje ši tema nėra plačiau nagrinėjama, esama teisinė literatūra apsiriboja pavieniais straipsniais ar atskirais vadovėlių skyriais, kuriuose šie institutai nagrinėjami atskirai ir neišsamiai, esama teismų praktika taip pat nepateikia aiškios ir nuoseklios pozicijos dėl nenugalimos jėgos instituto taikymo.

Dėl šių priežasčių manytina, kad Lietuvoje veikiančio nenugalimos jėgos instituto analizė, lyginant su giminingu institutu - frustracija, leistų giliau pažvelgti į šių institutų prigimtį, specifika, įvertinti teisės unifikavimo šioje srityje galimybes, o kartu tobulinti nenugalimos jėgos instituto taikymą bei įgyvendinimą Lietuvoje. Atsižvelgiant į tai, tema yra aktuali tiek teisės mokslui, tiek praktikai.

Darbo tyrimo objektas ir tikslai. Darbo tyrimo objektas – nenugalima jėga ir frustracija sutarčių teisėje.

Darbo tikslas – išanalizuoti ir palyginti nenugalimos jėgos bei frustracijos institutus. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuva perkėlė į nacionalinę teisę UNIDROIT principų atitinkamas nuostatas dėl atleidimo nuo sutarties vykdymo, autorės nuomone, tikslinga panagrinėti bandymus vienodinti šių atleidimo nuo sutarties vykdymo institutų taikymą Europos Sąjungoje.

Atsižvelgiant į iškeltus tikslus, darbas suskirstytas į struktūrinės dalis. Pirmoje dalyje, siekiant skaitytoją supažindinti su nagrinėjama tema ir jos problematika, pateikiami darbe naudojamų sąvokų išaiškinimai, aptariama nenugalimos jėgos, frustracijos ir giminingų atleidimo nuo sutarties vykdymo institutų genezė, bei išryškunami būdingiausi nenugalimos jėgos ir frustracijos institutų bruožai. Antroje ir trečioje darbo dalyje atliekama nenugalimos jėgos instituto taikymo sąlygų ir teisinių pasekmių analizė Lietuvoje, ir pateikiamas išsamus šio instituto palyginimas su frustracija. Atsižvelgiant į tai, kad nenugalimos jėgos institutas Lietuvoje yra glaudžiai susijęs su sutarties vykdymo pasikeitus aplinkybėms institutu (lot.

¹ Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262, su pakeitimais ir papildymais.

rebus sic stantibus), ketvirtoje dalyje nagrinėjamas ir pastarasis sutarčių teisės institutas, jo santykis su nenugalimos jėgos ir frustracijos institutu. Nagrinėjant frustraciją, didžiausias dėmesys skiriamas Anglijai, t.y. valstybei kurioje glūdi frustracijos ištakos. Autoriaus nuomone, šios valstybės pasirinkimas, tiek dėl gilios teisinės tradicijos, tiek dėl literatūros nagrinėjama tema prieinamumo, leis išsamiau pažvelgti į šio instituto prigimtį bei taikymo sąlygas. Siekiant parodyti nagrinėjamo klausimo ypatybes, nuorodos bus pateikiamos ir į kitų valstybių, pvz., Prancūzijos, Rusijos, Olandijos, teisės doktriną. Penktoje dalyje dėmesys sutelkiamas į šių institutų unifikavimo problemą, nagrinėjamos unifikavimo dokumentų: Tarptautinio privatinės teisės unifikavimo instituto (UNIDROIT) parengtų ir 1994 m. paskelbtų tarptautinių komercinių sutarčių principų (toliau – UNIDROIT principai) (papildyta redakcija – 2004 m.)², 1998 m. Europos sutarčių teisės komisijos parengtų Europos sutarčių teisės principų (ang. *Principles of European Contract Law*)³, Konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo (ang. *Convention on International Sales of goods*), toliau - Konvencija)⁴, nuostatos, tiriamos šių dokumentų įgyvendinimo galimybės.

Darbe bus nagrinėjami tik privatinės teisės institutai, nebus gilinamasi į atleidimo nuo tarptautinių sutarčių vykdymo ypatumus, kadangi tai, dėl reguliuojamų santykių specifiškumo, galėtų būti atskiro darbo nagrinėjimo tema. Sutarties vykdymas pasikeitus aplinkybėms (CK 6.204 str.) bus nagrinėjamas tik tiek, kiek tai reikalinga atskirti nenugalimos jėgos ir frustracijos institutus, bei pateikti tarpusavio palyginimus.

Tyrimo metodai. Tiriant nenugalimos jėgos ir frustracijos susiformavimo sąlygas bei institutų prigimtį naudojamas istorinis metodas. Lyginamasis metodas naudojamas atskleisti Lietuvoje įtvirtintų nenugalimos jėgos bei aplinkybių pasikeitimo institutų ir frustracijos instituto Anglijoje bendrus bruožus ir jų skirtumus. Nagrinėjant teisės normų tarpusavio sąveiką naudojamas sisteminis metodas, o vertinant institutų taikymo bei unifikavimo galimybes ir problemas - analizės (kontekstinės, priešastingumo bei sisteminės) ir teleologinis metodai. Remiantis loginiu ir abstrahavimo metodais daromos išvados ir apibendrinimai, pateikiami galimi probleminių klausimų sprendimai.

Darbo originalumas. Lietuvos teisės doktrinoje nėra darbų, kuriuose būtų išsamiai nagrinėjami nenugalimos jėgos ir frustracijos institutai. Prof. V. Mikelėno monografijose

² Tarptautinis privatinės teisės unifikavimo institutas (UNIDROIT). Tarptautiniai komercinių sutarčių principai. Žiūrėta 2006-10-01. Prieiga per internetą:

<<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf>>

³ Europos sutarčių teisės komisija. Europos sutarčių teisės principai. I ir II d. (ang. *Principles of European Contract Law*). Žiūrėta 2006-10-01. Prieiga per internetą:

<http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/Skabelon/pecl_engelsk.htm>

⁴ Jungtinių tautų konvencija Dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių (Valstybės žinios, 1995, Nr. 102-2283).

“Sutarčių teisė”⁵ ir “Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai”⁶ pateikta šių institutų samprata bei trumpa charakteristika, tačiau detaliau netyrinėjama šių institutų genezė, specifika, nėra atliekamas išsamus palyginimas ir šių institutų unifikavimo galimybės vertinimas. Per pastaruosius du metus Vilniaus universiteto Teisės fakultete nėra apginta kitų magistro darbų, kurių tema būtų tapati ar panaši nagrinėjamai. Dėl šių aplinkybių darbas pasižymi originalumu.

Literatūra. Rašant magistro darbą daugiausia remtasi autorei prieinama užsienio teisės literatūra, įvairių autorių, tarp jų G.H. Treitel, E. McKendrick, B. Nicholas, monografijomis, bei teisiniais moksliniais straipsniais (autoriai: O. Lando, R. Backhaus, J. M. Perillo ir kt.). Tai pat analizuojami nacionaliniai, regioniniai ir tarptautiniai teisės aktai, bei Lietuvos ir užsienio teismų praktika.

⁵ Mikelėnas, V. Sutarčių teisė. Vilnius: Justitia, 1996.

⁶ Mikelėnas, V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995.

1. GENEZĖ

Kiekvienos valstybės teisės sistemoje pripažįstamas dar romėnų suformuluotas principas *pacta sunt servanda*, reiškiantis, kad sutarčių privalu laikytis ir galiojanti sutartis šalims turi įstatymo galią. Šis principas yra pripažįstamas kertiniu sutarčių teisės principu, įpareigojančiu šalis vykdyti tuos įpareigojimus, kuriuos jie prisiėmė laisva valia. Tokiu būdu yra užtikrinamas ne tik teisinis, bet ir ekonominis santykių stabilumas.⁷ Sutartis, būdama šalių valios suderinimo rezultatas nustato, sutarties šalių teises ir pareigas, aiškiai ar numanomai išreikštas sutartyje, kurias šalys turi viena kitos atžvilgiu. Iš to seka ir kiti sutarčių vykdymo principai:

- tinkamas prievolių įvykdymas;
- draudimas vienašališkai keisti sutarties sąlygas ar atsisakyti sutarties;
- reikalavimas atlyginti nuostolius už sutarties nevykdymą.

Sutarties pažeidimas – nevykdymas ar netinkamas vykdymas – yra pagrindas taikyti civilinę atsakomybę ar kitus gynybos būdus. Vienašališkas sutarties atsisakymas traktuojamas kaip nesąžiningas ir neteisėtas elgesys, pažeidžiantis kitos šalies teises ir interesus, tačiau besąlygiškas vadovavimasis aukščiau paminėtais principais neretai sukeltų priešingą poveikį ir pažeistų protingumo, teisingumo, sąžiningumo principus⁸. Todėl koks svarbus bebūtų sutarčių privalomumo principas sutarčių teisėje, kaip ir kiekvienas principas, šis taip pat turi išimčių. Viena iš jų - romėnų suformuluotas principas, draudžiantis įpareigoti atlikti neįmanomą dalyką (lot. *impossibilium nulla obligatio*), kitas - kanonų teisės suformuota sutarties vykdymo atsižvelgiant į pasikeitusias aplinkybes doktrina (lot. *clausula rebus sic stantibus*).

Principas, draudžiantis įpareigoti atlikti neįmanomą dalyką, tiek romėnų teisėje, tiek šiais laikais taikomas tais atvejais, kai sutartis buvo neįvykdoma jau jos sudarymo metu, o tai reiškia, kad jos sudarymas yra niekinis ir prievolių šalims nesukelia. Tais atvejais, kai sutarties įvykdymas tapo neįmanomas po jos sudarymo, sutartis, skirtingai nei jos pradinio negaliojimo atveju, įsigalioja ir yra šalims privaloma. Tačiau atsižvelgiant į šį romėnų principą, taip pat bendruosius teisingumo ir protingumo principus, neprotinga reikalauti iš šalies įvykdyti neįmanomą dalyką, todėl šalis turėtų būti atleidžiama nuo sutarties vykdymo. Šiuo pagrindu darant išimtį iš sutarčių privalomumo principo, svarbus buvo šalies kaltės

⁷ Liu, Ch. Changed Contract Circumstances. 2nd edition: Case update (April 2005). Žiūrėta 2006-12-20. Prieiga per internetą: <<http://www.cisgw3.law.pace.edu/cisg/biblio/liu5.htm>>; Rimke, Joern. Force Majeure and Hardship: Application in International Trade Practice with Specific Regard to the CISG and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Žiūrėta 2006-10-01. Prieiga per internetą: <<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/rimke.html>>.

⁸ Mikelėnas, V. Sutarčių teisė. Vilnius: Justitia, 1996, p. 43-44; Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2000-02-14 nutartis c.b. Vilniaus rajono savivaldybė v. SP UAB "Tolimojo keleivinio transporto kompanija", Nr. 3K-3-160/2000, kat. 43.

klausimas dėl aplinkybių, lėmusių sutarties neįvykdymą, atsiradimo.⁹ Neįmanomumas romėnų teisėje buvo suprantamas objektyviai, kai neįvykdymas yra absoliutus, t.y. niekas negali atlikti veiksmų, kuriuos sutartimi yra įpareigotas atlikti skolininkas. Tačiau tais atvejais, kai sutarties neįvykdymas siejamas tik su skolininko asmeniu, o tai reiškia, kad kitas asmuo galėtų tokią sutartį įvykdyti, skolininkas nebuvo atleidžiamas nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą. Kaltė šiuo atveju pasireiškėdavo atidaus, rūpestingo ir apdairaus asmens (lot. *bonus pater familias*) standarto nesilaikymu (lot. *culpa levissima*). Vienintelė išimtis, leidžianti išvengti atsakomybės už sutarties neįvykdymą buvo įrodymas, kad niekas nebūtų galėjęs pasipriešinti tokioms aplinkybėms, dėl kurių sutartis tapo neįvykdoma, ar jų išvengti, t.y. sutartis tapo neįvykdoma ne dėl šalies nepakankamo rūpestingumo, o dėl nenugalimos jėgos (lot. *vis major*).¹⁰ Kaltės klausimo interpretavimas kanonų teisėje iškreipė romėnų negalimumo doktrinos sampratą. Bandymai rasti tikrąsias doktrinos šaknis vėlesniais amžiais lėmė tai, kad Anglijoje kaltės suvokimas susietas su rizikos prisiėmimu, Prancūzijoje atsigręžta į atidaus, rūpestingo ir apdairaus asmens standartą.

Kita sutarčių privalomumo principo išimtis - *rebus sic stantibus* doktrina - reiškia, kad sutarties privaloma laikytis tol, kol aplinkybės, kuriomis ta sutartis buvo sudaryta, išlieka nepasikeitusios. Šio principo užuomazgos glūdi senovės Romos filosofų Senekos, Cicerono darbuose, tačiau šis principas, nors ir žinotas romėnų teisėje, pripažintas ir galutinai suformuluotas buvo tik Viduramžių kanonistų (glosatorių) ir pirmą kartą taip kaip jis suprantamas šiandien įtvirtintas XV a. Iki XVII a. šis principas buvo plačiai išsigalėjęs ir plėtojamas, tačiau XVII - XIX a., kuomet ekonominis stabilumas tapo ypač svarbus ir *pacta sunt servanda* principas veikė pilna apimtimi, *rebus sic stantibus* buvo užmirštas, ir atgaivintas tik pokario Vokietijoje, iškilus būtinybei spręsti sutarties vykdymo pasikeitus aplinkybėms dėl milžiniškos infliacijos ir karo padarinių klausimus. Pradėta ieškoti teisinių dogmų, įgalinančių atsisakyti ypatingai nepalankių sutarčių vykdymo, ar leidžiančių keisti sutarties nuostatas atsižvelgiant į iš esmės pasikeitusias aplinkybes.¹¹ Tuomet *rebus sic stantibus* principas buvo reabilituotas. Vokietija pasekė ir kitos šalys: Italija, Graikija, Nyderlandai.¹²

Teisės filosofai ir mokslininkai sutaria, kad minėti principai, darydami išimtis iš sutarčių privalomumo principo, pažeidžia sutarties įvykdymo negaunančios šalies teisėtą

⁹ Gordley, J. Foundations of Private Law: Property, Tort, Contract, Unjust Enrichment. Oxford, 2006, p.336-341. Zweigert, K., Kotz., H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. p. 412-414.

¹⁰ Gordley, J. Foundations of Private Law: Property, Tort, Contract, Unjust Enrichment. Oxford, 2006, p.336-341.

¹¹ Zimmermann, R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Capetown: Juta & Co, Ltd, 1992. p. 579-582.

¹² Perillo, J.M. Force majeure and Hardship Under the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Žiūrėta 2007-03-11. Prieiga per internetą: <<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/perillo3/html>>.

lūkesčių bei teisinio užtikrintumo principą, todėl sąlygos jų taikymui turi būti ypatingai griežtos ir aiškios, kad nepagrįstai nesuteiktų sutarties nesugebančiai įvykdyti šaliai pagrindo atsisakyti sutarties vykdymo. Kiti autoriai išsako nuomonę, kad sutarčių privalomumo principas visai nereikia, kad sutartis negali būti keičiama, bet tai, kad sutarties privalu laikytis ir nevalia pažeisti.¹³ Lietuvos Aukščiausiasis teismas taip pat išaiškina, kad “sutarčių laisvės principas leidžia šalims ne tik sudaryti sutartį, bet ir pakeisti jau sudarytoje sutartyje sulygtas sąlygas, kad jos atitiktų sutarties šalių tikrąją valią, neprieštarautų imperatyvioms įstatymų normoms ir bendriesiems civilinės teisės principams ir sudaromos sutarties esmei.¹⁴ Iš to gali sekti išvada, kad sutartį galima būtų keisti bet kada, kai pasikeičia aplinkybės, tačiau tai būtų neprotinga, nes tuomet sutartis prarastų savo kaip ekonominio, socialinio ir teisinio stabilumo garanto vaidmenį teisiniuose santykiuose. Todėl sprendžiant dėl atleidimo nuo sutarties vykdymo ir sutarties keitimo, turi būti atsižvelgiama į aplinkybių pasikeitimą, jų poveikį sutarties vykdymui, taip pat sutarties prigimtį, šalis ir jų interesų pusiausvyrą, teisingumą ir sąžiningumą.

Kiekvienoje valstybėje teisė įtvirtina nuostatas, įgyvendinančias šiuos principus. Tačiau minėtų principų turinio nevienodas interpretavimas skirtingų valstybių teisės sistemose sąlygojo įvairių atleidimo nuo sutarties vykdymo institutų atsiradimą. Prancūziškoji teisės mokykla išvystė nenugalimos jėgos ir atsitiktinio įvykio (pranc. *force majeure* ir *cas fortuit*) ir aplinkybių pasikeitimo (pranc. *imprévision*) institutus; Vokiškoji teisės mokykla sukūrė sutarties pagrindo (vok. *Geschäftsgrundlage*) institutą; Angliškoji teisės mokykla išplėtojo frustracijos (ang. *frustration*) institutą; Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV) išrutuliotos objektyvaus negalimumo įvykdyti sutartį (ang. *objective impossibility*) ir komercinio nepraktiškumo (ang. *commercial impracticability*) institutai, ir pan.¹⁵ Šių institutų taikymo sąlygos ir sukeltos teisinės pasekmės priklausomai nuo valstybės reglamentavimo skiriasi, bet visų jų pagrindą sudaro nuostata, kad sudarius sutartį, ne dėl šalių kaltės iš esmės pasikeitus aplinkybėms ir dėl to negalint įvykdyti sutarties arba tai esant nepaprastai sunku, reikalavimas jos laikytis ir ją vykdyti prieštarautų kitam sutarties principui – sąžiningumui ir teisingumui, todėl šalis atleidžiama nuo sutarties vykdymo.¹⁶

¹³ Liu, Ch. Changed Contract Circumstances. 2nd edition: Case update (April 2005). Žiūrėta 2006-12-20. Prieiga per internetą: <<http://www.cisgw3.law.pace.edu.cisg/biblio/liu5.htm>>.

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2006-04-24 nutartis c.b. B.R. vs UAB “Sauluva”, Nr. 3K-3-296/2006, kat. 21.4.2.7; 42.11.2; 50.1; 50.5.

¹⁵ *Cit. op.* 10, p.336-349.

¹⁶ *Cit. op.* 5, p. 43-44.

1.1. Frustracija

Frustracija yra kilęs iš anglų kalbos žodis, reiškiantis “žlugimas” (ang. *frustration*). Anglijoje iki pat XIX a. pabaigos vyravo nuomonė, kad skolininkas garantuoja sutarties įgyvendinimą, todėl sutartis turėjo būti vykdoma bet kokiomis sąlygomis, o šalys nuo sutarties vykdymo galėjo būti atleistos tik esant ypatingiems įvykiams, pvz., kai vykdymas būtų neteisėtas, ar mirdavo sutarties šalis asmeninio pobūdžio prievolėse, taip pat tais atvejais, kai sutarties objektas žūdavo dėl gamtos stichijos, pvz., audros, sausros, potvynio, kurie nepriklausė skolininko rizikos sferai. Pavyzdžiui, *Paradine v. Jane* byloje nuomininkas nebuvo atleistas nuo nuomos mokesčio mokėjimo, nors jis negalėjo patekti ir naudotis išsinuomotomis patalpomis dėl to, kad karo metu turtas buvo okupuotas. Teismai sprendė, kad “kai šalis savo valia sukuria sau pareigas, ji privalo jas įvykdyti nepriklausomai nuo bet kokio atsitiktinio įvykio, kadangi ji galėjo apsisaugoti nuo to numatydamas atitinkamas išimtis sutartyje”.¹⁷ Tik 1863 m. precedentinėje byloje *Taylor v. Cadwell* teismai pakeitė savo požiūrį. Šioje byloje ieškovas išsinuomavo salę, kurioje ketino rengti koncertus, tačiau likus kelioms dienoms iki koncerto, pastatas, kuriame buvo salė, sudegė. Ieškovas kreipėsi į teismą su ieškiniu, kad iš atsakovo būtų išieškotos turėtos reklamos ir kitos išlaidos. Teismai išaiškino, kad “kaip numanoma sąlyga, šalis atleidžiama nuo sutarties vykdymo, jei iki sutarties pažeidimo jos objektas žūna ne dėl šalies kaltės”.

Vėliau šis aiškinimas pradėtas taikyti ir kitais atvejais, ne tik tuomet kai sutarties objektu buvęs daiktas žūna. Kitoje byloje – *Krell v. Henry* – ieškovas išsinuomavo valtį, kad galėtų stebėti karaliaus Edvardo VII karūnavimo garbei skirtą parada, tačiau paradas dėl karaliaus ligos neįvyko. Teismai laikė, kad sutartis prarado tikslą, nors jis tiesiogiai ir nebuvo nurodytas sutartyje, ir įtvirtino nuostatą, kad frustracija taikoma ir tada, kai neįvyksta tam tikras įvykis, dėl kurio sutartis ir buvo sudaryta.¹⁸ Kadangi logiškai sunku numanyti, ką būtų susitarusios šalys žinodamos ar numanydamos aplinkybių pasikeitimą, sprendžiant dėl šalių atleidimo nuo sutarties vykdymo turi būti išsiaiškinama, ko sutartimi siekė šalys, ir ar tolesnis sutarties vykdymas duotų priešingą ar iš esmės skirtingą rezultatą.¹⁹ Teoretikai pripažįsta, kad frustracijos doktrina išsivystė nuo numanomos sąlygos koncepcijos iki aiškinimo, kas būtų kiekvienu atveju sąžininga ir teisinga šalių atžvilgiu.²⁰

¹⁷ Zweigert, K., Kotz, H.. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. p. 430.

¹⁸ Treitel, G.H. The Law of Contract. Oxford: Sweet&Maxwell, 2003. p.866-868.

¹⁹ Stone, R. The Modern Law of Contract. London: Cavendish Publishing Limited, 2005. 6th ed. p.394-396.

²⁰ *Cit, op.* 18, p. 290-293.

1.2. Nenugalima jėga

“*Force majeure*” yra prancūziškas terminas, reiškiantis “nenugalima jėga”. Nenugalimos jėgos šaknys glūdi Prancūzijos Napoleono kodekse. 1137 str. numatė, kad tuo atveju, kai asmuo yra įpareigotas saugoti daiktą, bus taikomas vienintelis rūpestingumo standartas – *bonus pater familias*, t.y. apdairaus, rūpestingo ir atidaus asmens elgesys. Tačiau remiantis 1147 str., atsakomybė už sutarties neįvykdymą kyla tuo atveju, jei šalis neįrodo, kad sutarties neįvykdymas atsirado dėl išorinių priežasčių (pranc. *causa étrangère*), už kurias jis neatsako. 1148 str. atitinkami nustatė, kad atsakomybė nekyla jei sutartis neįvykdoma dėl nenugalimos jėgos (pranc. *force majeure*) arba atsitiktinio įvykio (*cas fortuit*)²¹. R. Pothier šias sąvokas prilygino romėniškajai *vis major*, t.y. įvykiui, kuriam esant šalis neatsako net ir esant nedideliame skolininko elgesio neatitikimui atidaus, rūpestingo ir apdairaus asmens standartui²². Taigi kodeksas įtvirtino prieštaringas nuostatas. Toks dvilypumas sąlygojo teisinį netikrumą ir tolimesnes diskusijas, kol galiausiai R. Demogue išsprendė teisinius ginčus suskirstydamas prievoles į dvi rūšis: prievoles naudoti tam tikras priemones (pranc. *obligations de moyens*) ir prievoles pasiekti tam tikrą rezultatą (pranc. *obligations de résultat*). Pirmuoju atveju šaliai atsakomybė kildavo pažeidus rūpestingumo pareigą, antruoju – neįrodžius nenugalimos jėgos, atsitiktinio įvykio ar išorinių priežasčių buvimo. Šiuo metu toks prievolių suskirstymas ir aiškinimas dėl civilinės sutartinės atsakomybės taikymo yra priimtinas daugeliui kontinentinės teisės šalių, sekančių prancūziškąją teisės mokyklą.²³ Tačiau įvairiose valstybėse kartais šis institutas įvardijamas skirtingai, pvz., Kvebeko civiliniame kodekse naudojama “aukštesniosios jėgos” sąvoka. Taip pat nustatomos nevienodos taikymo sąlygos, pvz., skiriasi objektyvaus negalėjimo įvykdyti sutartį apimtis.²⁴ Tačiau visose valstybėse, įtvirtinančiose šį institutą nenugalima jėga pasitarnauja derinant sutarčių privalomumo ir teisingumo bei sąžiningumo principus. Šio instituto paskirtis – atleisti šalį nuo sutarties vykdymo ir nuostolių atlyginimo, kai sutarties neįvykdymas atsiranda nepriklausomai nuo šalies (skolininko). Tačiau toks nenugalimos jėgos aiškinimas kai kuriais atvejais pasirodo besąs per siauras ir nelankstus, todėl išvystytas ir sutarties

²¹Prancūzijos civilinio kodekso 1148 straipsnyje vietoj *causa étrangère* sąvokos įtvirtintos *force majeure* ir *cas fortuit*. Teisinėje literatūroje bandyta šias sąvokas atskirti, tačiau nei Civilinis kodeksas, nei teismų praktika jokio skirtumo tarp šių sąvokų nedaro. Plačiau žiūrėti B. Nicholas. *The French Law of Contract*. Clarendon Press Oxford, 1992, p. 202.

²²lot. *culpa levissima*.

²³*Cit. op. 10*, p.336-341.

²⁴Hesselink, M. W. *The Politics of a European Civil Code*. *European Law Journal*, Vol. 10, No. 6, November 2004. Žiūrėta 2006-12-20. Prieiga per internetą: <<http://www.blackwell-synergy.com>>.

vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutas (kai kurių autorių šis institutas vadinamas “frustracijos atgarsiu kontinentinės teisės sistemos valstybėse”).²⁵

Lietuva, sekdamą Prancūziškąją teisės tradiciją, Civiliniame kodekse įtvirtina nenugalimos jėgos ir sutarties vykdymo pasikeitus aplinkybėms institutus. Civilinio kodekso 6 knygos II dalis (6.154 – 6.228 str.) parengta pagal UNIDROIT principus ir Europos sutarčių teisės principus.²⁶ Civilinio kodekso 6.212 str. 1 d. numato šalies atleidimą nuo sutarties vykdymo netaikant civilinės atsakomybės, jei sutarties ji negali įvykdyti dėl nenugalimos jėgos aplinkybių. Nenugalima jėga apibrėžiama kaip aplinkybės, kurių šalis negalėjo kontroliuoti bei protingai numatyti sutarties sudarymo metu, ir negalėjo užkirsti kelio šių aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimui. Šis straipsnis pažodžiui perkelia UNIDROIT principų 7.1.7. straipsnį.

Nenugalimos jėgos institutas taip pat buvo įtvirtintas ir 1964 m. Civiliniame kodekse²⁷, tačiau jame, skirtingai nei dabar galiojančiame Civiliniame kodekse, nebuvo konkretizuotos sąlygos, kurioms esant aplinkybės pripažintinos nenugalima jėga. Pateiktas nenugalimos jėgos apibrėžimas buvo neišsamus ir nekonkretus – nenugalima jėga tai yra neparastas įvykis, kuriam tomis sąlygomis negalima buvo užkirsti kelio (1964 m. Civilinio kodekso 88 str. 1 d.). Nenugalimos jėgos samprata buvo išplėsta kituose straipsniuose, pvz., “jeigu, sutarčiai esant dvišalei, įvykdyti prievolę vienai šaliai pasidarė negalima dėl tokios aplinkybės, už kurią neatsako nei viena, nei antra šalis, tai, nesant ko kita numatyta įstatyme ar sutartyje, nė viena iš šalių neturi teisės reikalauti, kad antroji šalis įvykdytų sutartį (1964 m. CK 243 str. 1 d.)”. Tačiau tokios lakoniškos nuostatos reikalavo tolesnio teisinio konkretizavimo poįstatyminiuose teisės aktuose. Nenugalimos jėgos sąvoka, taip pat pavyzdinis tokių aplinkybių sąrašas bei nustatymo kriterijai tuo metu buvo įtvirtinti Vyriausybės nutarimuose:

1. 1996-07-15 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 840 “Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo²⁸;
2. 1997-03-13 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 222 “Dėl nenugalimos jėgos (*force majeure*)” aplinkybes liudijančių pažymų išdavimo tvarkos patvirtinimo²⁹;

²⁵ Rivkin, D. W. Lex Mercatoria and Force majeure. Žiūrėta 2006-12-20. Prieiga per internetą: <<http://www.blackwell-synergy.com>>.

²⁶ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003, p. 191.

²⁷ Lietuvos TSR civilinis kodeksas (Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1964, Nr.19-138, negalioja).

²⁸ Valstybės žinios, 1996, Nr. 68-1652.

²⁹ Valstybės žinios, 1997, Nr. 24-556.

Lietuvos Aukščiausiasis teismas vienoje iš savo nutarčių, priimtų galiojant 1964 m. Civiliniam kodeksui, aiškindamas nenugalimos jėgos instituto turinį aiškiai nukrypo nuo šių kriterijų. Konstatuodamas, kad vienašališkai atsisakyti įvykdyti prievolę ir vienašališkai pakeisti sutarties sąlygas neleidžiama, išskyrus sutarties ar įstatymo numatytus atvejus, prie tokių atvejų teismas visiškai pagrįstai priskyrė nenugalimos jėgos institutą. Tačiau toliau pažymėjo, kad “šios doktrinos esmė yra tame, kad sudarius sutartį, ne dėl šalių kaltės, iš esmės pasikeitus aplinkybėms ir dėl to negalint įvykdyti sutarties arba tai esant labai sunku, galima sutartį nutraukti ar pakeisti teismine ar arbitražo tvarka ir vienos šalies iniciatyva.” Toks aiškinimas yra akivaizdus sutarties vykdymo esant nenugalimos jėgos aplinkybėms ir sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms institutų painiojimas³⁰. Vėlesnė teismų praktika išsamiau analizavo nenugalimos jėgos esmę ir taikymo sąlygas, ir tokių klaidų nepasitaikė.

Nors šiuo metu galiojantis Civilinis kodeksas aiškiai įtvirtina sąlygas, kurioms esant aplinkybės bus laikomos nenugalima jėga, Vyriausybės nutarimai nebuvo panaikinti ir vis dar yra taikomi išduodant nenugalimo jėgos aplinkybių buvimą liudijančias pažymas, todėl jie gali būti taikomi tik tiek, kiek jie neprieštarauja 2006-07-01 įsigaliojusio Civilinio kodekso imperatyvioms normos, reglamentuojančioms nenugalimos jėgos instituto taikymą.³¹

Sutarties vykdymas pasikeitus aplinkybėms tiek, kad sutarties vykdymas netampa neįmanomas, bet žymiai pasunkėja, reglamentuotas Civilinio kodekso 6.204 str. Šis straipsnis perkelia UNIDROIT principų 6.2.1. - 6.2.3 str. dėl sutarties vykdymo pasikeitus aplinkybėms. Sutarties vykdymas pasikeitus aplinkybėms buvo įtvirtintas ir 1964 m. Civilinio kodekso 177 str., numatant, kad “jeigu dėl nepaprasto aplinkybių pasikeitimo prievolės įvykdymas susijęs su dideliais sunkumais arba vienai iš šalių gresia didelės, aiškiai neekvivalentiškos išlaidos, ir to šalis negalėjo numatyti, sudarydama sutartį, tai teismas, įvertinęs šalių interesus, suinteresuotos šalies reikalavimu gali nustatyti prievolės mokėjimų dydį ar nutraukti sutartį”, tačiau perkeliama UNIDROIT principų nuostatos atrodo daug aiškesnės ir tikslesnės.

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2000-02-14 nutartis c.b. Vilniaus rajono savivaldybė v. SP UAB “Tolimojo keleivinio transporto kompanija”, Nr. 3K-3-160/2000, kat. 43; Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2004-02-04 nutartis c.b. UAB „Linas ir Viza” v. Jurgis Leskauskas, Nr. 3K-3-83/2004, kat. 40.12.

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2006-04-12 nutartis c.b. Vilniaus miesto savivaldybė v. UAB „Baltijos parkingas” ir kt., Nr. 3K-3-273/2006, kat. 44.3, 44.5.1

1.3. Samprata

Nenugalima jėga gali būti suprantama plačiąją ir siaurąją prasme. Siaurąja prasme, bus suprantama kaip gamtos reiškiniai, pvz., žemės drebėjimas, potvynis, audra, taip nenugalima jėga yra suprantama, pvz., Rusijoje. Plačiąja prasme nenugalima jėga pripažįstamas įvykis, kuris negalėjo būti skolininko numatytas sudarant sutartį, daro sutartį neįmanoma vykdyti ir nei pats įvykis, nei jo pasekmės negali būti skolininko kontroliuojamos. Šia prasme į nenugalimos jėgos sąvoką patektų trijų rūšių aplinkybės:

1. gamtos jėgos, arba kitaip tariant nenugalima jėga siaurąja prasme, šie veiksniai angliškai kalbančiose valstybėse dar vadinami “*Act of God*”, pažodžiui išvertus “Dievo veiksmai”³²;
2. trečiųjų asmenų veiksmai, pvz., streikas, karas;
3. valstybės institucijų veiksmai, pvz., embargas, daikto eliminavimas iš civilinės apyvartos.³³

Anglijos teisės aktai nepateikia frustracijos apibrėžimo, tačiau sąvoką gan aiškiai apibrėžė lordas Radcliff’as byloje *Davis Contractors v. Fareham Urban PC*: “frustracija taikoma tuomet, kai nesant sutarties pažeidimo sutartinė pareiga negali būti įvykdyta, kadangi aplinkybės, kuriomis reikalaujama sutarties įvykdymo, sukeltų visiškai skirtingas pasekmes, nuo to, kas buvo susitarta sutartyje. *Non foedera veni*. Tai ne tai, ką aš pažadėjau”.³⁴ Anglijos teisės teoretikai (G. H. Treitel, E. McKendrick, R. Stone ir kt.) pateikia susistemintą veiksnių, galinčių tapti sutarties frustracijos pagrindu, sąrašą:

- daikto (sutartis objekto) žūtis ar neprieinamumas;
- fizinio asmens mirtis ar neveiksnumas;
- įvykdymo metodo neįmanomumas;
- neteisėtumas;
- tikslo žlugimas;
- nepraktiškumas ir kt.

Tačiau savaime nė viena iš paminėtų aplinkybių nebus pripažįstama frustracijos pagrindu, kol nebus nustatyta ar nėra aplinkybių, šalinančių frustracijos taikymo galimybę:

- aplinkybės buvo aptartos sutartyje;
- savo paties veiksmais sukeltas negalimumas;
- numatyti arba galėję būti numatyti įvykiai.

³² O’Connor, J. Force majeure, Frustration and Expectations clauses. 2004-04-14 Konferencijos “Chartering Misconceptions or: How to Blow Your P&I Cover” medžiaga. žiūrėta 2006-12-29. Prieiga per internetą: <http://www.amac.ca/AMAC_Apr2004.pdf>.

³³ *Cit. op. 25.*

³⁴ Backhaus, R. The Limits of the Duty to Perform in the Principles of European Contract Law. EJCL, Vol. 8.1. March 2004. žiūrėta 2006-12-20. Prieiga per internetą: <http://www.ejcl.org/81/art81-2.htm#N_11>. p. 3.

2. TAIKYMO SĄLYGOS

Frustracijos ir nenugalimos jėgos institutui (tiek Lietuvoje, tiek unifikavimo dokumentuose) pritaikyti nustatomos ir analizuojamos sąlygos yra panašios:

1. poveikis sutarties vykdymui;
2. nenumatomumas;
3. neišvengiamumas;
4. rizikos prisiėmimo nebuvimas.

Nors rizikos prisiėmimas nėra tiesiogiai įtvirtinamas kaip nenugalimos jėgos taikymo sąlyga, skirtingai nei esant esminiam sutarties vykdymo aplinkybių pasikeitimui, doktrinoje pripažįstama, kad abiem atvejais turi būti sprendžiamas klausimas ar šalis nėra prisiėmusi aplinkybių atsiradimo rizikos. Tik išnagrinėjus visas sąlygas ir atsakius teigiamai į kiekvieną iš jų, galima spręsti, kad yra pagrindas daryti išimtį iš sutarčių privalomumo principo.³⁵

Tačiau jei sprendžiant dėl nenugalimos jėgos instituto taikymo, lemiamą vaidmenį turi tai, ar asmens elgesys atitiko atidaus, rūpestingo ir apdairaus asmens elgesio standartą ir dėmesys koncentruojamas į pačias aplinkybes bei šalies ryšį su tų aplinkybių atsiradimu, tai frustracijos pagrindimo ieškoma kitais būdais, nagrinėjamos įvairios frustracijos taikymą pagrindžiančios teorijos, pvz., numanomos sąlygos, sutarties pagrindo, konstrukcijos ir kitos teorijos, leidžiančios įvertinti rezultata, kurio siekė šalys sutartimi, ir galimybes pasiekti jį pasikeitus sutarties vykdymo aplinkybėms.³⁶

Įstatymai tiek Lietuvoje, tiek Anglijoje, suteikia ir šalims teisę sutartyje apibrėžti, kokias aplinkybes tarpusavio sutartiniuose santykiuose jos laikys nenugalima jėga, atleidžiančia nuo sutarties vykdymo ir civilinės atsakomybės taikymo. Kalbant šiuo atveju apie vartojamas sąvokas, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Anglijoje, tokios sutarčių nuostatos vadinamos nenugalimos jėgos išlygomis (ang. *force majeure clauses*), tačiau kaip buvo minėta, Anglija neįtvirtina nenugalimos jėgos instituto, todėl tokio termino vartojimas kai kuriais atvejais įneša neaiškumų teisinėje terminijoje, ir jį reikėtų skirti nuo įprastai vartojamo nenugalimos jėgos sąlygų apibrėžimo.³⁷

2.1. Poveikis sutarčiai

Įvairūs teisiniai, ekonominiai ir gamtiniai faktoriai gali lemti, kad sutartis turės būti vykdoma esant kitoms aplinkybėms nei ji buvo sudaryta. Tam tikrų įvykių ar reiškinių pasikeitimas,

³⁵ *Cit. op.* 5, p. 456; Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2003-10-08 nutartis c.b. L. Š. v. UAB "Paira", Nr. 3K-3-931/2003, kat. 39.3, 56.1

³⁶ *Cit. op.* 35; *Cit. op.* 25.

³⁷ *Cit. op.* 33.

atsiradimas, ar tam tikrų aplinkybių išnykimas, gali padaryti sutarties vykdymą neįmanomu, o taip pat gali apsunkinti sutarties vykdymą, ar įtakoti šalių intereso vykdyti sutartį praradimą. Tačiau takoskyra tarp šitų poveikių yra labai siaura, daugeliu atveju priklauso nuo subjektyvaus vertinimo. Kita vertus, „net ir tuo atveju, jei fiziškai niekaip neįmanoma įvykdyti sutarties, tereikia daugiau lėšų, laiko ir priemonių, kad techninis progresas leistų įvykdyti tokius dalykus, kurie anksčiau buvo neįmanomi objektyviai, tokiu būdu tik maža dalis sutarčių būtų objektyviai neįvykdoma“, teigia R. Backhaus.³⁸ Tačiau vertinti, ar sutarties neįmanoma vykdyti ar tiesiog nenorima vykdyti, reikėtų protingumo ribose, atsižvelgiant į visas turinčias reikšmės aplinkybes.

Nenugalimos jėgos institutas reikalauja, kad sutarties vykdymas taptų neįmanomas. Romėnų teisėje neįmanomumas buvo suprantamas objektyviai, o tai reiškė, kad esant tokioms aplinkybėms joks asmuo negali įvykdyti sutarties, pvz., žūna individualiais požymiais apibūdintas daiktas, buvęs sutarties objektu. Kitaip tariant, neįvykdomumas turėjo būti absoliutus. Modernioji teisės mintis sutarties neįvykdomumo klausimą ne visuomet sprendžia taip griežtai. Pagal poveikio sutarties vykdymui apimtį neįmanomumas gali būti skirstomas į:

1. absoliutų;
2. santykinį.

Absoliutaus neįmanomumo reikalavimo griežčiausiai laikosi Prancūzija, nenugalimos jėgos instituto gimtinė, ir ja sekančios valstybės - Belgija, Liuksemburgas. Prancūzijos bendrosios kompetencijos teismai nepripažįsta nei aplinkybių pasikeitimo, sutarties pagrindo išnykimo, nei nepraktiškumo, nei frustracijos ir kitų panašių institutų. Neįmanomumas privalo būti absoliutus, ir turi būti nustatomas kiekvienu konkrečiu atveju įvertinant visais aplinkybės. Ši taisyklė Prancūzijoje turi tik dvi išimtis: asmeninio pobūdžio prievolės, pvz., dailininkas atleidžiamas nuo atsakomybės, jei negali nutapyti paveikslo dėl ligos, ir aplinkybių pasikeitimas (pranc. *imprévision*), taikomas viešosioms sutartims. Visais kitais atvejais reikalaujama absoliutaus neįmanomumo įvykdyti sutartį ir jokios išimtys negali būti daromos.³⁹

Kitose valstybėse, pvz., Olandijoje, Kvebeke, pripažįstama, kad negalimumas gali būti ir santykinis, tai reiškia, kad prievolės negali įvykdyti konkretus skolininkas. Tačiau šis pagrindas praktiškai netaikomas, kadangi dažniausiai netenkinami kiti kriterijai, neįrodoma,

³⁸ *Cit. op.* 35.

³⁹ Nicholas, B. *The French Law of Contract*. Oxford: Clarendon Press, 1992. p. 202-203; Guide to Article 79. Comparison with Principles of European Contract Law (PECL) Žiūrėta 2007-03-11. Prieiga per internetą: <<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/peclcomp79.html>>.

kad dėl sutarties neįvykdomumo nėra skolininko kaltės, arba kad nebuvo galima numatyti aplinkybių atsiradimo.⁴⁰

Šiuo požiūriu nenugalimos jėgos apimtis siauresnė nei frustracijos, kadangi frustracija sutartį gali nutraukti ir tais atvejais, kai jos įvykdymas netampa visiškai neįmanomas.

Atsižvelgiant į tai, kokių pagrindu atsiranda aplinkybės dėl kurių vykdymas tampa neįmanomu, galima išskirti:

1. teisinį, pvz., valstybė uždraudžia tam tikrų prekių eksportą ar importą, arba apriboja tam tikrų daiktų civilinę apyvartą;
2. faktinį, pvz. gaisro metu sudega įmonė, vienintelė gaminusi tam tikro pobūdžio prekes, neįmanomumą.⁴¹

Pripažįstant tokio pobūdžio aplinkybes nenugalima jėga, paprastai nedaromas skirtumas tarp jų prigimties, tuo tarpu frustracija vėlesnį sutarties neteisėtumą, atsiradusį dėl įstatymų ar teisinės situacijos pasikeitimo, išskiria kaip atskirą pagrindą taikyti frustraciją, nepriskirdama jį aplinkybėms, darančios sutarties vykdymą neįmanomu. G. H. Treitel pabrėžia šio frustracijos pagrindo svarbą teigdamas, kad šiuo atveju yra paliečiamas ir viešas interesas, kad įstatymų būtų laikomasi, ir šiuo atveju viešas interesas nusveria šalių privačius ketinimus ir įsipareigojimus. “Dėl šios priežasties vėlesnis neteisėtumas yra skirtingas pagrindas taikyti frustraciją nei jos vykdymo neįmanomumas, todėl tam tikru laipsniu yra reguliuojamas skirtingai”.⁴²

Neįmanomumas, pagal jo apimtį sutarties atžvilgiu taip pat gali būti skirstomas į:

1. dalinį, tai reiškia skolininkas negali įvykdyti tik tam tikros dalies įsipareigojimų, pvz., susitarus perduoti prekes plastikinėje pakuotėje, plastikinės pakuotės naudojimas uždraudžiamas, taigi skolininkas gali įvykdyti įsipareigojimą perduoti prekes, bet negali įvykdyti įsipareigojimo supakuoti į plastikinę tarą;
2. visišką, pvz., minėtu atveju, uždraudžiama konkrečių prekių civilinė apyvarta.

Sutarčiai tapus tik dalinai neįvykdoma, skolininkas privalo vykdyti tas prievoles kurios pagal sutartį dar galimos vykdyti. Tačiau atsižvelgtina į abipusiškumo principą, kuris lemia, kad kita sutarties šalis gali nevykdyti savo prievolių proporcingai skolininko nevykdomoms prievolėms. Civilinio kodekso 6.212 str. toks skirstymas neįtvirtintas, tačiau jis išplaukia iš Civilinio kodekso 6.127 str. 1 d. Visiškas sutarties neįvykdomumas reiškia, kad nė viena jos dalis (jei prievolė yra daloma) negali būti įvykdyta. Tuo tarpu dalinis neįvykdomumas reiškia, kad skolininkas gali įvykdyti tam tikrą dalį sutartimi prisiimtų įsipareigojimų. Toks

⁴⁰ *Cit. op.* 25.

⁴¹ Калпина, А.Г. Гражданское право. 1 dalis. Maskva, 1997, p. 469; Ambrasienė, D. ir kt. Prievolių teisė. Vadovėlis. Vilnius, 2006, p. 91-21; Lando, O. Salient features of European Contract Law. žiūrėta 2006-12-20. Prieiga per internetą: <<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/lando1.html>>.

⁴² *Cit. op.* 18, p. 887.

neįmanomumo skirstymas turi reikšmės tik nenugalimos jėgos doktrinai. Frustracijos atveju sutartis nutrūksta automatiškai ir visa, neatsižvelgiant į tai, kad dalis tos sutarties gali būti įvykdyta, todėl klausimas, ar atsiradusios aplinkybės daro sutartį dalinai ar visiškai neįmanoma vykdyti, neturi reikšmės nustačius, kad tenkinamos visos frustracijos sąlygos. Esant daliniam netesetumui frustracijoje atsižvelgiama į tai, ar neįmanoma pasiekti sutarties tikslo. Pvz., sutartyje numačius kad parduotuvė nuomojama joje pardavinėti gintarą, tačiau netrukus po to valstybė uždraudžia prekybą gintaru, tai tokiu atveju, nors nuoma nėra uždrausta, ir praktiškai gali būti vykdoma, sutartis laikoma praradusia tikslą. Tačiau jei valstybė dėl laikinos karo padėties paskelbimo uždraudžia vykdyti statybų darbus tam tikroje teritorijoje, 99 metams sudaryta žemės nuomos statybos reikmėms sutartis nebus laikoma žlugusia.⁴³

Vertinant ar sutartis tapo neįvykdoma, tiek nenugalimos jėgos, tiek frustracijos atveju, taip pat turi būti atsižvelgiama į alternatyvias sutarties įvykdymo galimybes, kurios yra prieinamos skolininkui. Pavyzdžiui, negalint prekių išgabenti vienu laivus, skolininkas turėtų pasirūpinti, kad prekės būtų išsiųstos kitu laivu, nepaisant to, kad sutarties įvykdymo kaina žymiai padidėtų.⁴⁴ Anglijos teismai, sprendami alternatyvaus sutarties metodo įvykdyti sutartį galimybę, ypatingą dėmesį kreipia sutarties nuostatoms. Tik išimtiniais atvejais, kai sutartyje būna numatytas konkretus įvykdymo būdas, pvz., „garlaisis “Orlando” turi atplaukti Baltijos jūra per sausio mėnesį”, teismai gali pripažinti, kad alternatyvaus būdo nėra ir sutartis, tokiam būdui tapus negalimam, tampa žlugusi.⁴⁵

Anglijoje frustracijos doktrina, vertindama ar sutartis tapo neįmanoma išskiria tokius neįmanomumo atsiradimo pagrindus:

1. konkretaus daikto žūtis;
2. mirtis ar neveiksnumas;
3. daikto nebuvimas, neprieinamumas;
4. tiekimo žlugimas;
5. įvykdymo metodo neįmanomumas;
6. įstatyminis draudimas.

Tačiau skirtingai nei nenugalimos jėgos institutas Lietuvoje, Prancūzijoje, frustracija gali būti taikoma tiek tuomet kai sutarties vykdymas tapo neįmanomu, tiek tuomet, kai jos vykdymas tampa neteisėtu ar praranda tikslą (duoda skirtingą rezultatą nei tą, kurio siekė sutartimi šalys).⁴⁶ Tai bene akivaizdžiausiais skirtumas tarp frustracijos ir *force majeure*. Nors sutariama, kad šiuo pagrindu atleidžiama nuo sutarties vykdymo gali būti tik ypatingais

⁴³ *Cit. op.* 18, p. 888.

⁴⁴ *Cit. op.* 45, p. 18-19.

⁴⁵ *Cit. op.* 46, p. 251.

⁴⁶ *Cit. op.* 35.

atvejais, kartais šis pagrindas sunkiai paaiškinamas. Anglijos teisės doktrinoje pateikiami žymūs karūnavimo bylų pavyzdžiai:

- *Krell v Henry*. Atsakovas išsinuomojo iš ieškovo kambarius, iš kurių galėtų stebėti karūnavimo iškilmes. Tačiau numatytą dieną karūnavimas neįvyko, ir, savaime suprantama, atsakovai nebenorėjo mokėti už kambario nuomą. Nors sutartis tiesiogiai ir nenumatė nuomos paskirties, iš bylos aplinkybių buvo aišku, kad atsakovas būtų nuomojosi būtent iškilmėms stebėti, ir teismai sprendė, kad nors sutartis įvykdymas vis dar buvo įmanomas, tačiau jis prarado savo pagrindą, tikslą, dėl kurio buvo sudarytas, ir atleido nuo sutarties vykdymo.
- *Herne Bay Steam Boat Co v Hutton*. Atsakovas – valčių nuomos įmonė – suorganizavo pasiplaukiojimą garlaiviu, tą dieną, kai karinės jūrų pajėgos rengė paradą karaliaus karūnavimo garbei, kuriame turėjo dalyvauti ir pats karalius. Nors iškilmės neįvyko, teismai nelaikė sutarties žlugusia. “Atsakovas vis dar galėjo pasiplaukioti ieškovo garlaiviu ir pasidairyti po apylinkes”, teigė teismai.⁴⁷

Taigi tuo atveju, jei abiem šalims buvo aišku, dėl ko sudaroma sutartis, ir koks yra jos sudarymo tikslas, o vėliau aplinkybės pasikeičia taip, kad to tikslo neįmanoma pasiekti, Anglijoje galėtų būti taikoma frustracija.

Tačiau, pagal Lietuvos teisę, motyvai ir tikslai, jeigu jie nėra įrašyti sutartyje, nėra pagrindas sutarties šalis atleisti nuo sutarties vykdymo. Motyvai ir tikslai lieka už sutarties ribų. Tuo atveju, jei pavyktų įrodyti, kad abiem šalims buvo aiškiai žinoma, dėl ko sudaryta sutartis, galima būtų teigti, kad sutartis turėjo numanomą sąlygą (Civilinio kodekso 6.30-6.32 str.), ir kad sutartis galios, jei ta sąlyga bus tenkinama, o jai neatsiradus sutartis bus laikomas neįsigaliojusi ir dėl to šalims neprivaloma.⁴⁸

Panašiai sprendžiama Anglijoje. Paprastai sutarties nelaikoma žlugusia tik dėl to, kad dėl atsiradusių aplinkybių viena iš šalių negali įgyvendinti to, ko siekė sutartimi, net jei tas tikslas buvo suvoktas ir kitos šalies. Pvz., pirkimo pardavimo sutartis nenustoja galios, jei šalis, į kurią viena iš sutarties šalių ketino gabenti įsigytas prekes, uždraudžia tų prekių importą. Panašiai teismai sprendė *Amalgamated Investment & Property Co Ltd v. John Walker & Son Ltd (1977)* byloje, tuo atveju, kai šalis siekė pripažinti sutartį žlugusia, nes nekilnojamas turtas, kurį jinai įsigijo tikėdamasi rekonstruoti, buvo pripažintas architektūriniu istoriniu paminklu ir dėl to negalėjo būti rekonstruojamas. Teismai atsisakė tenkinti reikalavimą. Taigi žlugęs tikslas, kaip rodo Anglijos teismų praktika, ne visada gali būti pateisinančia sutarties nutraukimą aplinkybe. G. H. Treitel nuomone, kai kuriais atvejais,

⁴⁷ *Cit. op.* 46, p. 251.

⁴⁸ Mikelėnas, V. Unexpected Circumstances/Lithuania. Žiūrėta 2007-3-11. Prieiga per internetą: <<http://unexpected-circumstances.org/Unexpected%20Circumstances-lithuania.doc>>.

teismo sprendimas priklauso nuo politinės situacijos, nes pvz., karo metais uždraudus prekių eksportą, šalis visuomet buvo atleidžiamos nuo sutarties žlugusio tikslo pagrindu.⁴⁹

Jei dėl įstatymo pasikeitimo sutarties vykdymas taptų neteisėtas, frustracija atsirastuomet, jei konkreti sutarties sąlyga reikalauja vykdyti tai, ką uždraudžia įstatymas. Pvz., nustatčius eksporto draudimą, sutartis bus žlugusi tik tuo atveju, jei sutartyje numatyta prekes eksportuoti. Priešingu atveju, jei pirkėjas tik ketino prekes eksportuoti, bet neįrašė to sutartyje, tokia sutartis nebus žlugusi, net jei pardavėjas ir būtų žinojęs pirkėjo tikslą.⁵⁰

2.2. Nenumatomumas

Neprotinga tikėtis, kad rinkos sąlygos ir asmens finansinė padėtis sutarties vykdymo laikotarpiu nesikeis. Tačiau klausimas ar šalis galėjo numatyti tokių aplinkybių atsiradimą, ir koku mastu ji tai galėjo padaryti, reikalauja aiškinimo.

Šalis, prieš susiedama save sutartiniais santykiais su kita šalimi, turi numatyti ne tik sutarties sukeliamas teises pasekmes, tačiau ir aplinkybes, kurios gali paveikti sutarties vykdymą. Nenumatomumo testas pirmiausia buvo taikomas objektyviai, siekiant nustatyti ar galima buvo numatyti tokias aplinkybes, dėl kurių sutarties neįvykdymas tapo neįmanomas. Tačiau toks objektyvus testas buvo kritikuojamas, kadangi pašalino subjektyvųjį kiekvieno žmogaus suvokimą ir dalyvavimą vertinant ar aplinkybės pripažintinos nenugalima jėga, todėl vėliau pradėta atsižvelgti, ar aplinkybes būtų numachiusi bet kuri vidutiniškai protinga ir atidi sutarties šalis, atsižvelgiant į jos patirtį, kvalifikaciją, amžių ir kitas savybes.⁵¹ R. Backhaus teigimu, šalis neprivalo būti perdėm atsargi ir skrupulinga, kadangi “vaizduotė gali būti beribė”, tačiau turi būti vadovaujama protingumo ir rūpestingumo standartu būdingu tos srities teisiniams santykiams.⁵²

Galima išskirti kelis esminius dalykus, į kuriuos atkreipiamas dėmesys vertinant ar tenkinama ši sąlyga:

1. Subjektyvus kriterijus. Nenumatomomis bus laikomos tokios aplinkybės, kurių protingai negalėjo numatyti kiekvienas vidutiniškai atidus ir rūpestingas asmuo sutarties sudarymo metu būdamas analogiškoje situacijoje.
2. Sutarties pobūdis. Reikia atsižvelgti ar sutartis buvo ilgalaikė, ar paprastai kainos toje rinkoje svyruoja ar yra stabilios, ar nebuvo matyti tam tikrų ženklų, kad grėsmė

⁴⁹ *Cit. op.* 18, p. 886.

⁵⁰ *Cit. op.* 18, p. 887.

⁵¹ *Cit. op.* 25.

⁵² *Cit. op.* 35.

sutarčiai tikrai atsiras⁵³ Pavyzdžiui, 2005-11-02 nutartyje c.b. Nr. 3K-3-535/2005 Lietuvos aukščiausiais teismas sprendė, kad “akivaizdu, kad krovinių gabenimo profesionalas, galėjo protingai numatyti, kad krovinių srautai baigiantis metams padidėja”.⁵⁴

3. Įvertinamas laikmetis, kuriuo sudaroma sutartis.⁵⁵ Vienu atveju, pvz., esant įtemptiems tarptautiniams santykiams su kita valstybe, importo/eksporto uždraudimas gali būti lengvai numatomas, kitu atveju – ne.
4. Įvykis *per se*. Analizuojama, ar įvykis yra toks, kuris pasitaiko dažnai ir nėra netikėtas, ar tokio įvykio numatymas peržengia tikėtinų aplinkybių ribas. Lietuvos teismų praktika vertinant šį kriterijų nėra vienareikšmė. Lietuvos Aukščiausiasis teismas nagrinėdamas klausimą ar užpuolimas gali būti pripažįstamas nenumatoma aplinkybe ir sudaryti pagrindą taikyti nenugalimos jėgos institutą, laikosi skirtingų pozicijų. 2002-01-09 nutartyje c.b. Nr. 3K-3-29/2002 Lietuvos Aukščiausiasis teismas pritarė pirmosios instancijos teismo išsakytai pozicijai, kad “numatyti galimybę tapti nusikaltimo auka yra praktiškai neįmanoma”. Šioj byloje vairuotojas, gabenęs krovinį, buvo sustabdytas imituojuojant policijos patikrinimą, kurio metu dalis krovinio buvo pagrobta. Teismai atmetė šioje byloje ieškovo ir trečiojo asmens argumentus, kad vairuotojas elgėsi neapdairiai ir galėjo išvengti nusikaltimo pasekmių, nes jis savo veiksmais nesukūrė prielaidų nusikaltimui, ir pritaikė nenugalimos jėgos institutą.⁵⁶ Kitoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis teismas nepaneigė Lietuvos Apeliacinio teismo išsakytos pozicijos, kad atsakovas, neįrodęs padaręs viską, ką galėtų padaryti sąžininga ir pareiginga lizingo sutarties šalis tam, kad būtų išvengta lizingo objekto pagrobimo, negali būti laikomas įrodęs, kad sutartis neįvykdyta dėl aplinkybių, kurių jis negalėjo kontroliuoti ir protingai numatyti sutarties sudarymo metu. Lietuvos Aukščiausiasis teismas šiuo atveju pasuko kitu keliu ir nusikaltimą – lizingo objekto pagrobimą – priskyrė ne prie nenugalimos jėgos aplinkybių, bet išvelgė kreditoriaus (t.y. lizingo davėjo) kaltę nepakankamai rūpinantis lizingo objektu ir tuo pagrindu sumažino lizingo davėjo reikalaujamų

⁵³ Flambouras, D. P. The Doctrines of Impossibility of Performance and *clausula rebus sic stantibus* in 1980 Vienna Convention on Contracts for the International Sale of Goods and the Principles of European Contract Law: A Comparative Analysis. Žiūrėta 2007-03-14. Prieiga per internetą: <<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/flambouras1.html>>.

⁵⁴ Lietuvos aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2005-11-02 nutartis c.b. UAB “Miltzer and Munch Fortransas” v. UAB “Dalila ir partneriai”, Nr. 3K-3-535/2005, kat. 35.4, 42.8; 61.

⁵⁵ Rimke, J. Force Majeure and Hardship: Application in International Trade Practice with Specific Regard to the CISG and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Žiūrėta 2006-10-01. Prieiga per internetą: <<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/rimke.html>>.

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2002-01-09 nutartis c.b. UAB „Dutch Pack Baltic” v. E. Savicko individuali įmonė “Vytelė”, Nr. 3K-3-29/2002, kat. 54.

nuostolių atlyginimą.⁵⁷ Vėlesnėje praktikoje, Lietuvos aukščiausiasis teismas visai atsisakė 2002 m. išsakytos pozicijos konstatuodamas, kad “automobilio raktų, signalizacijos pulto ir imobilizatoriaus raktų vagystės nagrinėjamu atveju negalima pripažinti nenugalimos jėgos aplinkybe, nes jeigu ieškovas būtų buvęs pakankamai atidus ir apdairus, jis būtų vagystės išvengęs. Ieškovas turėjo galimybę ne tik numatyti galimą automobilio raktų, signalizacijos pulto ir imobilizatoriaus raktų vagystę, tiek ir galimybę užkirsti kelią tokiai vagystei”. Pažymėtina, kad šioje byloje minėti pavogti daiktai buvo palikti kartu su striuke viešbučio rūbinėje, kuri saugoma viešbučio darbuotojų ir stebima vaizdo kameromis.⁵⁸ Iš 2004-02-14 Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutarties c.b. Nr. 3K-3-83/2004 seka išvada, kad turi būti įvertinamos įprastos sutarties vykdymo aplinkybės. Minėtoje byloje teismas nurodo, kad “Lietuvos klimatinės sąlygos yra tokios, kad būna liūtys ir audros, dėl kurių gali žūti derlius, tačiau tai savaime nėra radikalų, netikėtą ar nenuspėjama. Kiekvienas rūpestingas ūkininkas, sudarydamas sutartį dėl žemės ūkio produkcijos auginimo bei pardavimo tai turi ir gali numatyti”.⁵⁹ Tačiau kitoje byloje teismai sprendė, kad gausi ir intensyvi liūtis rugpjūčio mėnesį gali būti pripažinta neprognozuojama: “taip pat nustatyta, kad patalpos užlietos dėl trijų nepalankių aplinkybių derinio: neprognozuojamai intensyvios ir gausios liūties, atviros tranšėjos išorinėje pastato pamatų dalyje buvimo ir dėl nežinia kada, žymiai ankščiau plytų mūro pamatuose padarytų ir tik po liūties aptiktų dviejų angų”, taigi šis derinys buvo pripažintas nenugalima jėga.⁶⁰ Nors šioje byloje spęstas deliktinės atsakomybės klausimas, toks vertinimas verčia suabejoti ar teismai tinkamai aiškina numatomumo kriterijų. Byloje atsakovu buvusi UAB “LUIDAS” – rekonstrukcijos ir statybos darbus vykdanči bendrovė, todėl teismai turėjo atidžiau įvertinti, ne tik tai ar ji numatė, bet ar pagal savo lygio statybos įmonėms taikomą atidumo, rūpestingumo ir apdairumo standartą galėjo numatyti Gedimino prospekte esančių senų statinių ir pamatų konstrukcijų ypatumus, ir imtis priemonių išsiaiškinti galimoms kliūtims ir užkirsti kelią žalos atsiradimui, juo labiau lietingu metų laiku vykdamas kasybos ir rekonstrukcijos darbus.

Civilinis kodeksas nenurodo, kaip reikėtų spręsti klausimą, kai šalis jau sudariusi sutartį numato aplinkybių, paveikiančių sutarties vykdymą atsiradimą. Yra išsakoma nuomonė, kad

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2004-03-24 nutartis c.b. UAB „Tradcon International“ v. UAB „Luvel“, Nr. 3K-3-223/2004, kat. 45.8.

⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2004-11-30 nutartis c.b. UAB „Limedika“ v. AB „Lietuvos draudimas“, Nr. 3K-3-591/2004, kat. 67.

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2004-02-04 nutartis c.b. UAB „Linai ir Viza“ v. Jurgis Leskauskas, Nr. 3K-3-83/2004, kat. 40.12.

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004-09-13 nutartis c.b. ADB “Snoro Garantai” v. AB “Lietuvos draudimas” ir UAB “LUIDAS”, Nr. 3K-3-432/2004, kat. 39.6.2.2; 67.

net ir tuo atveju, jei šalis galėjo numatyti kliūtį, bet negalėjo suprasti, kad tai paveiks jos gebėjimą įvykdyti sutartį, nenugalimos jėgos kriterijus galėtų būti taikomas⁶¹. Su tokia pozicija negalima sutikti, kadangi šalis ne tik turi numatyti, bet ir įvertinti kaip numatoma aplinkybė paveiks jos sutartinius įsipareigojimus kaip atidus, rūpestingas ir apdairus civilinių santykių dalyvis. Šiuo požiūriu aplinkybių numatymas glaudžiai susijęs su šalies rizikos prisiėmimu dėl galimo tų aplinkybių poveikio, bei galimybių imtis visų įmanomų priemonių, kad neigiamo tų aplinkybių poveikio būtų išvengta, arba tas poveikis būtų minimizuotas. Numačiusi aplinkybes, galinčias turėti įtakos sutarties tinkamam įvykdymui šalis turi arba prisiimti tų aplinkybių atsiradimo riziką, esant reikalui ir apdrausti ją, arba numatyti sutartyje papildomas nuostatas, apribojančias atsakomybę už sutarties neįvykdymą atsiradus tokioms aplinkybėms, pvz., atsiradus aptartoms aplinkybėms, sutartis bus laikoma nutraukta. To nepadariusi šalis bus laikoma kalta pažeidusi rūpestingumo standartą, ir tokiu būdu bus laikoma prisiėmusia neigiamas aplinkybių atsiradimo pasekmes.⁶² Anglijos frustracijos doktrinoje taip pat pripažįstama, kad jei šalis sudarydama sutartį numatė tam tikrų aplinkybių atsiradimo galimybę, ji atitinkamai atsižvelgdama į tas aplinkybes prisiėmė norimus įsipareigojimus.

Tuo atveju, jei galimybė numatyti aplinkybes tampa įmanoma po sutarties sudarymo, tikslingiausia būtų vadovautis bendrais principais, kad sutartys turi būti vykdomos tinkamai ir sąžiningai, šalys privalo bendradarbiauti tarpusavyje ir kooperotis, bei vykdyti savo įsipareigojimus kitai šaliai kuo ekonomiškiausiu būdu (Civilinio kodekso 6.200 str.). Todėl manytina, kad numačius nenugalimos jėgos aplinkybių atsiradimą po sutarties sudarymo, šalis privalo nedelsiant informuoti kitą šalį apie grėsmę ir imtis visų būtinų priemonių išvengti tų aplinkybių atsiradimo arba jų poveikio, priešingu atveju šalis pažeidžia bendrą atidumo, rūpestingumo ir apdairumo pareigą ir prisiima neigiamas tų aplinkybių pasekmes, todėl negali remtis nenugalima jėga kaip civilinės atsakomybės netaikymo už sutarties neįvykdymą pagrindu.

Svarbus taip pat ir aplinkybių atsiradimo momentas sprendžiant atleidimo nuo sutarties vykdymo ir nuostolių atlyginimo klausimą. Galimos kelios situacijos, kurioms esant nenugalimos jėgos (ar atitinkamai frustracijos institutas) nebus pritaikytas:

1. Aplinkybės egzistavo sutarties sudarymo metu, tačiau šalys apie jas nežinojo. Tokiu atveju sutartis laikytina sudaryta suklydimo įtakoje. Pagal Civilinio kodekso 6.3 str. 4 d. prievolės dalyku negali būti tai, kas neįmanoma, taigi tokia sutartis yra niekinė ir negalioja *ab initio*, nesukurdama šalims teisių ir pareigų. Jei bent viena šalis kažką

⁶¹ Šarka, G. Force majeure. Prieiga per internetą: <<http://www.verslas.banga.lt/lt/patark.full>> Žiūrėta 2006-12-02.

⁶² *Cit. op.* 35; *Cit. op.* 12.

perdavė kitai pagal sutartį, gavusioji šalis turėtų grąžinti tai ką gavo, ar atlyginti vertę pinigais, jei gautas daiktas yra prarastas, nedelsiant kai paaiškėja tokios niekinės sutarties sudarymo faktas (kitai tariant taikoma restitucija). Neteisėtumas taip pat turi atsirasti po sutarties sudarymo, t.y. įstatymas turi būti priimtas ar pakeistas po to, kai šalys sudarė sutartį. Jei sutarties sudarymo metu galiojo įstatymas, numatęs draudimus atlikti veiksmus, ko siekė šalys sutartimi, tokia sutartis kaip prieštaraujanti imperatyvioms įstatymo normoms bus niekinė. Problemų kyla jei neteisėtumas tampa dalinis ar laikinas. Pirma, kyla klausimas ar sutartis žlunga?⁶³

2. Aplinkybės atsirado skolininkui jau pažeidus prievolę. Taigi atsakomybė skolininkui nekyla tik tuo atveju, jei aplinkybės, dėl kurių nebeįmanoma įvykdyti prievolės, atsirado po to, kai jau yra atsiradusi prievolė, bet prieš tai, kai skolininkas ją pažeidė. Jei tam tikros aplinkybės atsirado po to, kai skolininkas pažeidė sutartimi prisiimtas prievoles, pvz., praleido sutartyje numatytą įvykdymo terminą, skolininkas atsako kreditoriui už atsitiktinai atsiradusį po termino praleidimo negalimumą įvykdyti sutartį. (CK 6.62, 6.212 str.).⁶⁴

2.3. Neišvengiamumas

Abi doktrinos – nenugalimos jėgos ir frustracijos – pripažįsta, kad skolininko elgesys, kuris sukėlė ar paskatino kliūčių sutarties vykdymui atsiradimą, šalina galimybę taikyti atleidimą nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos ar frustracijos pagrindu. Jau buvo minėta, kad kontinentinės teisės valstybės aplinkybių atsiradimo objektyvumą (t.y. nepriklausomumą nuo skolininko) įvardija kaip kriterijų taikyti nenugalimos jėgos institutą, o frustracijoje tai yra pagrindas šalinantis frustracijos taikymo galimybę, tačiau toks skirtingas priėjimas prie šio reikalavimo, nedaro skirtumo dėl jo turinio.

Nustatant, ar aplinkybės atsirado objektyviai ir gali būti laikomos pagrindu netaikyti civilinės atsakomybės atliekamas dviejų pakopų testas:

1. skolininko kaltės nebuvimo nustatymas;
2. skolininko galimybės kontroliuoti (išvengti ar pasipriešinti) aplinkybių ir/ar jų pasekmių atsiradimą nustatymas. Kalbant apie kontrolę svarbu atskirti ar šalis turėjo teorinę galimybę kontroliuoti aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimą, ar praktiškai galėjo tai atlikti⁶⁵ pripažįstama, kad skolininko kontrolės sfera apima naudojamos priemonės ir įrenginiai, šaliai pavaldūs ar dirbantys asmenys. Finansinės padėties

⁶³ *Cit. op.* 18, p. 888.

⁶⁴ *Cit. op.* 26, p. 168.

⁶⁵ Guide to CISG Article 79. Secretariat Commentary. Žiūrėta 2007-03-11. Prieiga per internetą: <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/secomm/secomm-79.html>.

pablogėjimas ar net nemokumas taip pat visada pripažįstama skolininko kontroliuojama aplinkybe.⁶⁶

Panašu, kad sunkumų nekyla, kuomet šalis savo veiksmais paskatina tokių aplinkybių atsiradimą. Nustačius šalies kaltę (tyčia ar neatsargumas), civilinės atsakomybės netaikymas tampa neįmanomas, kadangi tenkinama civilinės atsakomybės taikymo sąlyga - kaltė. Tačiau kuomet nėra aiškūs konkretaus asmens veiksmai, kaltės kriterijus tikrinamas nustatant ar sutarties neįvykdymas yra sąlygotas aplinkybių, kurių jis negalėjo sustabdyti ir išvengti jų pasekmių. Valstybėse, įtvirtinančiose nenugalimos jėgos ir giminingus institutus, vertinant atsižvelgiama ar konkretus skolininkas elgėsi kaip apdairus, rūpestingas ir atidus asmuo, kad užkirstų kelią tų aplinkybių atsiradimui ir/ar išvengtų pasekmių.⁶⁷ Frustraciją pripažįstančios valstybės labiau orientuojasi į rizikos prisiėmimo teoriją ir gebėjimą numatyti aplinkybių atsiradimą. Pvz., J. Rimke, teigia, kad kaltės klausimas apskritai neturėtų būti nagrinėjamas, kadangi reikalavimas, kad skolininkas negalėtų kontroliuoti aplinkybių atsiradimo implikuoja rizikos prisiėmimo vertinimą, bet ne kaltę dėl aplinkybių atsiradimo.⁶⁸ Kitaip tariant, šalis, neįvykdžiusi sutarties, nėra atsakinga už aplinkybių, dėl kurių sutarties įvykdymas tapo neįmanomas, tuo atveju, jei tų aplinkybių ji negalėjo kontroliuoti ar negalėjo joms užkirsti kelio.

Kontinentinės teisės atstovai, pvz., prof. B. Nicholas, teigia, kad šalis yra atsakinga, jei aplinkybės kyla iš sutarties įvykdymo būdo ar priemonių. Jis pateikia pavyzdį, kuomet restorane buvo patiektas apkrėstas maistas, kuriuo apsinuodijo klientai, – restorano savininkas negalėjo remtis nenugalima jėga, kadangi turėjo galimybę patikrinti maisto produktus.⁶⁹ Geriausiai aplinkybių kontroliavimą gali paaiškinti pavyzdys su streiku, pvz. Kuomet streikas kyla dėl darbdavio kaltės, streikas bus pripažintas kontroliuojamu reiškiniu, kuomet dėl Vyriausybės sugriežtintų reikalavimų darbuotojams – nekontroliuojamas.

Įdomus yra R. Backhaus aiškinimas. Jis šalies aplinkybių nekontroliavimą išskiria kaip atskirą kriterijų. Jo teigimu, nenugalimos jėgos įvykiais galima laikyti tik tuo atveju, kai jie kyla iš skolininko nekontroliuojamų veiksmų ("išoriniai veiksniai"). Jis atskiria kaltę ir išorinius veiksnius, dėl kurių sutarties negalima įvykdyti, teigdamas, kad išoriniai veiksniai yra tokie, kurie kyla už apibrėžtos ar bendrai priimtos kontrolės sferos (taigi ir atsakomybės) ribų, tuo tarpu skolininko kaltė nebūtinai turi pasireikšti kontrolės sferos ribose, bet gali būti ir tų veiksmų, kurie išeina už jos ribų, atžvilgiu.⁷⁰

⁶⁶ *Cit. op.* 12

⁶⁷ Busch, D. ir kt. *The Principles of European Contract Law and Dutch Law: Commentary*. Hague, 2002. p. 342.

⁶⁸ *Cit. op.* 56.

⁶⁹ *Cit. op.* 40, p. 204.

⁷⁰ *Cit. op.* 35.

Kalbant apie skolininko galimybę kontroliuoti aplinkybių ar jų pasekmių atsiradimą, svarbu pabrėžti, kad jei aplinkybės atsirado po sutarties pažeidimo, skolininkas negalės remtis nei nenugalima jėga, nei frustracija, kadangi bendrai pripažįstama, kad jei skolininkas laiku būtų įvykdęs savo prievolę, tokios situacijos nebūtų buvę, reiškias jis turėjo galimybę kontroliuoti sutarties vykdymo eigą ir išvengti neigiamų pasekmių atsiradimo.⁷¹ Nenumatyta ir nenugalima kliūtis turi būti vienintelė priežastis dėl kurios skolininkas negali įvykdyti sutarties, ir pareiga tai įrodyti tenka pačiam skolininkui. Kai kurie visgi laikosi nuomonės, kad net ir tuo atveju, jei nebūtų buvę išankstinio sutarties pažeidimo, bet skolininkas vis tiek jos nebūtų įvykdęs dėl kliūtis, kuri atsirado vėliau, galima atleisti skolininką nuo atsakomybės už sutarties neįvykdymą.⁷²

Galimos ir tokios situacijos, kai aplinkybės atsiranda ne skolininko kontroliuojamoje sferoje, ir ne dėl jo kaltės, tačiau aplinkybių atsiradimas nėra objektyvus, kadangi dėl jų yra kreditoriaus kaltė. Tokiu atveju kreditorius pats atsakys už sutarties neįvykdymą kitų institutų pagrindu.

2.4. Rizikos prisiėmimo nebuvimas

Esant visiškam sutarties neįvykdymui, sprendžiamas klausimas ne tik dėl atleidimo nuo sutarties vykdymo, tačiau ir dėl nuostolių atlyginimo, todėl šalis siekianti pasiteisinti nenumatytų aplinkybių atsiradimu kaip pagrindu neatlyginti kitos šalies nuostolių turės parodyti, be minėtų sąlygų, ir tai, kad ji nebuvo prisiėmusi, ar jai neteko aplinkybių atsiradimo rizika. Nors Civilinis kodeksas tiesiogiai ir neįtvirtina tokios sąlygos, tačiau Lietuvos aukščiausiasis teismas c.b. Nr. 3K-3-621/2004 išskyrė tokią sąlygą kaip būtiną, siekiant pasinaudoti nenugalimos jėgos institutu.⁷³

Rizika gali tekti skolininkui keliais pagrindais:

1. Įstatymo pagrindu, pvz., atsakomybė už pasitelktus trečius asmenis sutarčiai vykdyti, bei naudojamus įrankius ir priemones sutarčiai vykdyti;
2. Sutarties pagrindu, kai šalys sutartyje numato, kam tenka neigiamų aplinkybių atsiradimo rizika, pvz., skolininko užtikrinimas, kad sutartis bus įvykdyta laikytina skolininko rizikos prisiėmimu, arba šalys gali numatyti kad civilinė atsakomybė nebus taikoma, ar ją apriboti. Sutartys tik labai retais atvejais numato rizikos pasiskirstymą, paprastai tai lieka už sutarties ribų ir įsitvirtina tik sutarties šalių sąmonėje. Todėl teismai turi įvertinti, kuriai šaliai tenka rizika remdamiesi bendrais

⁷¹ *Cit. op.* 12.

⁷² *Cit. op.* 54.

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2004-11-22 nutartis c.b. V. V. v. V. G., Nr. 3K-3-621/2004, kat. 118.

teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais.⁷⁴ UNIDROIT komentare teigiama, kad rizikos prisiėmimo klausimas nebūtinai turi būti aiškiai suformuluotas sutartyje, tai gali atsispindėti ir iš sutarties prigimties. Pvz., šalis, sudaranti spekuliatyvinį sandorį prisiima tam tikro laipsnio riziką, net jei jina iki galo ir neįvertina tos rizikos momento ir pasekmių.⁷⁵ Jei, pavyzdžiui, pagal pirkimo-pardavimo sutartį rizika buvo perėjusi vienai iš šalių, nors konkrečiai ir nenumatant aplinkybių, ji negali remtis nenugalimos jėgos ar atitinkamai žlugdančios aplinkybės atsiradimu, siekiant išvengti savo prievolės sumokėti už daiktą. Šiuo atveju pardavėjui negali kilti neigiamų pasekmių ir pirkėjas turėtų sumokėti už prekes, kadangi sutartimi jis buvo prisiėmęs daikto atsitiktinio žuvimo riziką.

3. Visuomenės vertinimas, bendrai priimti elgesio standartai (lot. *communis opinio*). Gali būti atsižvelgiama į visos visuomenės ar jos dalies vertinimą, kaip konkrečioje situacijoje turėtų būti paskirstoma rizika tarp šalių. Lietuvos aukščiausiasis teismas yra išaiškinęs: „Įmonė (verslininkas) yra pelno siekiantis asmuo, savo veikloje sudarantis komercinius santykius, kurie pasižymi tam tikra rizika, dėl to tokia įmonė savo veikloje turi prisiimti neigiamų padarinių – nuostolių kitai sutarties šaliai – atsiradimo riziką ir tais atvejais, kai sutartinių prievolių tinkamas įvykdymas tampa apsunkintas ne dėl nuo pačios įmonės priklausančių priežasčių. Kiekviena pelno siekianti įmonė veikdama įprastoje verslo srityje turi įvertinti rizikos veiksnius ir dėti pastangas jų rizikos minimizavimui.”⁷⁶
4. Skolininkas laikomas atsakingu už sutarties neįvykdymą, jei neįvykdymą lėmė skolininko finansinė padėtis, liga ar nepatyrimas.⁷⁷ 2000-06-21 nutartyje Lietuvos aukščiausiasis teismas c.b. G.Š. v. LR Generalinė prokuratūra ir kt. (bylos Nr. 3K-3-710/2000) Lietuvos aukščiausiasis teismas konstatavo, kad liga negali būti pripažinta nepaprastu įvykiu, kuriam <...> nebuvo galima užkirsti kelio, t.y. nenugalima jėga”.⁷⁸

Kai kurie autoriai dar siūlo be numatomumo analizuoti naštos dydį tenkantį šaliai sutartimi. Naštos dydžio įvertinimas, anot jų, parodo, koks rizikos (naštos) laipsnis teko sutarties šaliai sutarties sudarymo metu ir kaip jis pasikeičia pasikeitus aplinkybėms. Jei pokytis yra nežymus arba toks, kad neiškreipia sutartyje įtvirtinto rizikos pasiskirstymo, manoma, kad sutarties šalis prisiėmė tokią riziką.⁷⁹

⁷⁴ *Cit. op.* 35.

⁷⁵ UNIDROIT principų 6.2.2. str.komentaras. Žiūrėta 2006-10-01. Prieiga per internetą:

<<http://www.jus.uio.no/lm/unidroit.international.commercial.contracts.principles.1994.commented/6.2.2.html>>

⁷⁶ Lietuvos aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2004-11-15 nutartis c.b. UAB „Kemira GrowHow” v. ŽŪB „Anglininkai”, UAB „NORD/LB draudimas”, Nr. 3K-3-606/2004, kat. 39.6.1; 67.

⁷⁷ *Cit. op.* 68, p. 342.

⁷⁸ Lietuvos aukščiausiojo teismo 2000-06-21 nutartis c.b. G.Š. v. LR Generalinė prokuratūra ir kt., Nr. 3K-3-710/2000, kat. 7.

⁷⁹ *Cit. op.* 18, p. 906.

R. Posner teigimu, vertinant, kuriai šaliai tenka aplinkybių atsiradimo rizika, kitaip tariant, ar šalis gali būti laikoma prisiėmusia aplinkybių atsiradimo riziką, tenka atsakyti į kelis klausimus. Visų pirma, svarbu išsiaiškinti, kuri šalis galėjo geriau ir lengviau numatyti aplinkybių atsiradimą ir apsidrausti nuo neigiamų tų aplinkybių atsiradimo pasekmių. Kai kuriais atvejais, kai yra sunku spręsti, kuri šalis geriau galėjo numatyti aplinkybių atsiradimą, pvz., kilus karui, rizikos priskyrimas remiasi vertinimu, kuri šalis galėjo atlikti tam tikrus veiksmus, leidžiančius sumažinti neigiamas aplinkybių atsiradimo pasekmes.⁸⁰ Šis aiškinimas ne visiškai teisiškai pagrįstas ir teisingas, kadangi praktiškai kiekvienoje situacijoje galima nuspręsti ir nuspėti, kuri šalis galėjo lengviau numatyti aplinkybių atsiradimą ar atlikti vienokius ar kitokius veiksmus leidžiančius sumažinti neigiamas pasekmes. Tokiu atveju atleidimo nuo civilinės atsakomybės nenugalimos jėgos ir frustracijos institutų reikšmė sutarčių teisėje netektų prasmės, kadangi hipotezių pagrindu viena iš šalių būtų laikoma prisiėmusi riziką, ir jai tektų neigiamos tų aplinkybių atsiradimo pasekmės.

2.5. Informavimo pareiga

Ne visos šalys tiesiogiai įtvirtina reikalavimą pranešti apie nepaprastų aplinkybių atsiradimą, nesvarbu laikino ar nuolatinio pobūdžio, įtakojantį sutarties vykdymą, pvz., Olandijoje, Anglijoje, tokia pareiga nėra nustatyta, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.212 str. tiesiogiai įtvirtina reikalavimą pranešti kitai šaliai apie atsiradusias aplinkybes ir jų poveikį sutarties vykdymui. Tačiau net ir tuo atveju, kai įstatymas tiesiogiai nenumato šaliai tokios pareigos, ji seka iš bendro sąžiningo sutartinių santykių vedimo ir bendradarbiavimo principo reikalavimo. Pažeidus tokį reikalavimą, kas šiuo atveju ir būtų pripažįstama pažeidimu, ir kreditorius patirtų dėl nepranešimo nuostolių, būtų pasiektas tas pats rezultatas, kaip ir pažeidus tiesiogiai įtvirtintą pareigą pranešti apie nenugalimos jėgos aplinkybių pasikeitimo, ir kreditorius galėtų reikalauti nuostolių, patirtų dėl nepranešimo ar dėl nesavalaikio pranešimo, atlyginimo.⁸¹ Europos sutarčių teisės principų 8:108 str. 3 d., panašiai kaip ir Konvencijos 79 str. tiesiogiai įtvirtina pranešimo reikalavimą. Tokio nepranešimo rizika tenka skolininkui, taigi jei kreditorius laiku negauna pranešimo, skolininkas bus priverstas atlyginti nuostolius, kuriuos kreditorius patyrė dėl laiku negauto pranešimo. Tačiau, pagal Europos sutarčių principus, šie nuostoliai apima tik tiesioginius nuostolius, tuo tarpu Konvencija leidžia reikalauti ir negautų pajamų.⁸²

⁸⁰ *Cit. op.* 10, p. 345-246.

⁸¹ *Cit. op.* 68, p. 343.

⁸² *Cit. op.* 54.

Lietuvos Civilinis kodeksas nenumato, kokia forma turi būti pranešta, įtvirtinama tik pranešimo turinio reikalavimai. Kai kuriais atvejais gali reikėti net dviejų pranešimų, jei pradžioje neįmanoma nustatyti kaip kliūtis paveiks sutarties vykdymą. 2005-11-02 Lietuvos aukščiausiasis teismas c. b. Nr. 3K-3-534/2005 pripažino, kad “pranešimai, kad laivas laiku nepristatys krovinio dėl variklio gedimo, negalėjo būti teismo pripažinta pakankama informacija net ir tuo atveju, jei laive kilęs gaisras būtų pripažintas nenugalima jėga.”⁸³

3. TEISINĖS PASEKMĖS

Nenugalima jėga ir frustracija yra sutarčių teisės institutai, galintys būti taikomi tiek kaip gynybos priemonė, tiek kaip atleidimo nuo sutarties vykdymo ir nuostolių atlyginimo pagrindas.⁸⁴

Nenugalimos jėgos, taip pat ir frustracijos, taikymas atsiranda įstatymo pagrindu, todėl šalys nebūtinai turi aptarti tai sutartyje kaip sutarties pasibaigimo pagrindą. Tačiau, kadangi šie institutai yra skirti palengvinti skolininko padėtį, ar jie bus taikomi, dažniausiai priklauso nuo skolininko iniciatyvos. Siekiant atleidimo nuo civilinės atsakomybės šiuo pagrindu, pareiga įrodyti nenugalimos jėgos ar sutartį žlugdančių aplinkybių buvimą tenka skolininkui.

Skirtingai sprendžiamas kaltės įrodinėjimo klausimas. Lietuvos civiliniame kodekse kaltė yra preziumuojama, todėl ją paneigti, t.y. įrodyti, kad aplinkybės atsirado be šalies kaltės, turi pats skolininkas. Tuo tarpu Anglijos teismai pripažįsta, kad “pareiga įrodyti, kad sutarties žlugimas yra sukeltas pačios šalies tenka tam, kas tai teigia”. Taigi kaltės įrodinėjimo pareiga perkeliama kreditoriui. Byloje *Joseph Constantine SS Line v. Imperial Smelting Corp Ltd* spęstas klausimas dėl sutarties pripažinimo žlugusia, kuomet laive, turėjęs atgabenti prekes, įvykęs sprogimas sukliudė tai padaryti. Frachtuotojų prašymas atlyginti nuostolius buvo atmestas, nurodant, kad laivo savininkas atleidžiamas nuo įsipareigojimų vykdymo nereikalaujant paneigti savo kaltę dėl sprogo, nors sprogo priežastys taip ir nebuvo išsiaiškintos. Tokia pozicija grindžiama tuo, kad katastrofiški įvykiai, užkertantys kelią sutarties vykdymui, paprastai atsiranda be šalių kaltės, ir įrodinėjimo pareigos perkėlimas šaliai, kuri remiasi frustracija, kaip atleidimo nuo sutarties vykdymo ir nuostolių atlyginimo klausimas, yra mažiau tinkamas nei atvirkštinis variantas,

⁸³ Lietuvos aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2005-11-02 nutartis c.b. UAB „Kopra” v. UAB “Baltic forwarding and shipping”, Nr. 3K-3-534/2005, kat. 60, 61.

⁸⁴ Whincup, M. H.. Contract Law and Practice: the Legal System and Continental Comparisons. 2nd ed. Denver: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1992. p. 235.

kai šalis, siekianti teisės į nuostolių atlyginimą, bent jau daugeliu atveju, turi įrodyti savo teisės pagrįstumą.⁸⁵

Kaip jau buvo minėta, Prancūzijos teisėje daromas skirtumas tarp prievolių pasiekti tam tikrą rezultatą ir prievolių dėti maksimalias pastangas, todėl įrodinėjimo pareigos pasiskirstymas esant skirtingoms prievolėms taip pat yra skirtingas. Prof. B. Nicholas teigimu, negalimumo klausimas neiškyla prievolėse, kurių įvykdymo būdas remiasi reikalavimu dėti maksimalias pastangas, kadangi šiuo atveju iš skolininko tereikalaujama elgtis kaip atidžiam, rūpestingam ir apdairiam asmeniui. Tokiu atveju skolininkas atsakys už sutarties negalimumą įvykdyti tik tuo atveju, jei kreditorius įrodytų, kad skolininko tinkamas rūpestingumas ir apdairumas būtų užkirtęs kelią atsirasti aplinkybėms dėl kurių sutarties įvykdymas tapo negalimas. Kitaip tariant, skolininko kaltės įrodinėjimo pareiga tenka kreditoriui. Esant prievolei pasiekti tam tikrą rezultatą, pareiga įrodyti išorines priežastis (pranc. *causa étrangère*) tenka skolininkui.⁸⁶

3.1. Civilinės atsakomybės netaikymas ir atleidimas nuo civilinės atsakomybės

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.253 str. nustato, kad nenugalima jėga yra pagrindas atleisti nuo civilinės atsakomybės už sutarties neįvykdymą ar netinkamą vykdymą. Iš esmės civilinio kodekso 6.253 str. numato dvi sąvokas – “civilinės atsakomybės netaikymas” ir “atleidimas nuo civilinės atsakomybės”. Civilinio kodekso komentaro autorius prof. V. Mikelėnas aiškina, kad pirmoji sąvoka yra platesnė ir apima visus, net ir neminimus šiame straipsnyje atvejus, kai asmens civilinė atsakomybė apskritai negali atsirasti. Pavyzdžiui, civilinė atsakomybė neatsiranda jei nėra priežastinio ryšio, kaltės (kai ji siejama su kalte) ar kitų civilinės atsakomybės sąlygų. Pripažįstant įvykius, dėl kurių nebeįmanoma įvykdyti sutarties, nenugalimos jėgos aplinkybėmis, vienas iš kriterijų yra šalies kaltės nebuvimas dėl tų įvykių atsiradimo. Tokiu atveju, nesant vieno iš būtinų civilinės atsakomybės taikymo sąlygų, civilinė atsakomybė apskritai nekyla. Civilinio kodekso 6.248 str. numato, kad civilinė atsakomybė kyla tik tais atvejais, jeigu įpareigotas asmuo kaltas, išskyrus įstatymų ar sutarties numatytus atvejus. Įstatymo numatytais atvejais laikytina griežta arba objektyvi atsakomybė (pvz., Civilinio kodekso 6.256 str. 4 d., 6.266-6.267 str., 6.270 str. 1 d.), kuomet civilinė atsakomybė kyla be kaltės. Todėl tik tokiu atveju kalbant apie nenugalimos jėgos institutą naudotina sąvoka atleidimas nuo civilinės atsakomybės. “Kartais ta pati aplinkybė gali turėti skirtingą reikšmę, pvz., tais atvejais, kai civilinė atsakomybė atsiranda tik esant kaltei, nenugalima jėga reiškia, jog civilinė atsakomybė visai neatsiranda; tais atvejais, kai

⁸⁵ *Cit. op.* 18, p. 908.

⁸⁶ *Cit. op.* 40, p. 201.

civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės, nenugalima jėga yra atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas. <...> Žalos faktas ne visada reiškia, jog įmanoma pritaikyti civilinę atsakomybę. Išanalizavus konkrečios bylos aplinkybes, gali paaiškėti, jog nėra vienos kurios būtinų civilinės atsakomybės sąlygų – neteisėtų veiksmų, kaltės ar priežastinio ryšio. Tokiais atvejais civilinė atsakomybė negalima, nes žalą sąlygojo ne atsakovo veiksmai ar neveikimas, o pašalinė priežastis (lot. *novus actus*)”. Atleidimas nuo civilinės atsakomybės apima tik tuos atvejus, kai yra civilinės atsakomybės sąlygos, tačiau atsakovas įrodo esant vieną iš pagrindų, dėl kurių jis visiškai arba iš dalies gali būti atleistas nuo civilinės atsakomybės.”⁸⁷ Kaltė yra būtina sutartinės civilinės atsakomybės taikymo sąlyga, nebent šalys sutartyje nustatytų kitaip. Todėl civilinio kodekso 6.212 str. numatytas nenugalimos jėgos institutas turėtų būti pagrindas šalinantis civilinę atsakomybę, o ne jos taikymą. Taigi civilinis kodeksas ne visiškai tiksliai vartoja atleidimo nuo civilinės atsakomybės sąvoką.

Kita vertus, kaltė civilinėje teisėje yra preziumuojama (su tam tikromis išimtimis), todėl kol kaltės prezumpcija nenuginčyta, t.y. skolininkas neįrodo, kad sutarties neįvykdo ne dėl savo kaltės, o dėl nenugalimos jėgos aplinkybių, jam civilinė atsakomybė kyla ir gali būti taikoma. Todėl formuluotės “atleidimas nuo civilinės atsakomybės” naudojimas, išeinant iš šios pozicijos, gali būti pateisinamas.

Reikia griežtai atskirti, kad nuo sutarties vykdymo atleidžiama kai sutarties neįmanoma įvykdyti, nes nebėra objekto, tai prieštarautų įstatymui ir pan., ir nuostolių atlyginimo klausimą. Tai, kad šalis atleidžiama nuo sutarties vykdymo, kai jos vykdymas yra neįmanomas, praktiškai nesukelia klausimų, nes remiantis principu *impossibilium nulla obligatio*, paprasčiausiai būtų nelogiška laikyti šalis susaistytas ir įpareigtas neįvykdoma sutartimi. Tačiau kiekvienas sutarties neįvykdymas ar netinkamas vykdymas traktuojamas kaip sutarties pažeidimas, taigi nuostolių atlyginimo reikalavimas kyla automatiškai pažeidus sutartį. Nuostolių atlyginimo galima išvengti tuo atveju, jei įrodoma, kad sutartis pažeista dėl nenugalimos jėgos aplinkybių. Paprastai nenugalima jėga sukelia ir sutarties vykdymo neįmanomumą, ypač kai nenugalimos jėgos aplinkybės yra ne laikino, o nuolatinio pobūdžio, todėl atleidimo nuo sutarties vykdymo ir civilinės atsakomybės netaikymo klausimai sprendžiami visuomet paraleliai.⁸⁸

Frustracijos atveju, tiek tada kai sutartis tampa neįvykdoma, tiek tada kai ji praranda savo tikslą, bet nėra objektyviai neįvykdoma, sutarties šalys atleidžiamos ir nuo sutarties vykdymo, ir nuo nuostolių atlyginimo, jei tokių yra.

⁸⁷ *Cit. op.* 26, p. 350.

⁸⁸ *Cit. op.* 49.

3.2. Atleidimas nuo sutarties vykdymo

Frustracija sutartį nutraukia automatiškai, nuo žlugdančio įvykio atsiradimo. Todėl teismai, net ir tais atvejais, kai šalys po tokio įvykio vykdė sutartį, pripažįsta, kad sutartis nutrūko būtent tada. Anot teismų, frustracijos teisinės pasekmės nepriklauso nei nuo šalių elgesio po įvykio atsiradimo, nei nuo jų nuomonės ar net žinojimo apie aplinkybės atsiradimą. Tačiau tai nereiškia, kad teismai išvis neatsižvelgia į šalių pažiūras, tik tai, kad jų nuomonė nėra lemianti, o tik padeda teismui padaryti tinkamas išvadas.⁸⁹

Esant faktiniam neįmanomumui įvykdyti prievolę dėl nenugalimos jėgos ar sutartį žlugdančių įvykių, skolininkas gali būti atleidžiamas nuo prievolės vykdymo netaikant civilinės atsakomybės tik tuo atveju, jei prievolės dalykas yra individualiais požymiais apibrėžtas daiktas.

Prievolės dalykui esant rūšiniais požymiais apibrėžtiems daiktams, laikomasi pozicijos, kad praradus tokius daiktus dėl nenugalimos jėgos sutarties (prievolės) neįvykdomumas yra santykinis. Tai paremta bendru principu, kad rūšis nežūna.⁹⁰ G. H. Treitel tikina, kad net ir tuo atveju, kai rūšiniai požymiais apibrėžtas daiktas žūna dėl pripažintinų nenugalimos jėgos ar sutartį žlugdančių įvykių, skolininkas nėra atleidžiamas nuo sutarties vykdymo ir kylančių dėl neįvykdymo pasekmių. Toks požiūris reiškia, kad net ir tuo atveju, kai dėl nenugalimos jėgos žūsta rūšiniais požymiais apibrėžtų daiktų atsargos, kurias turėjo ne tik pats skolininkas, bet ir lygiagrečiai tokia ūkine veikla užsiimantys asmenys, skolininkas irgi nebus atleistas nuo kylančių iš sutarties neįvykdymo pasekmių, dėl tokių daiktų žuvimo. Prancūzijoje taip pat yra priimta, kad rūšiniais požymiais apibrėžtas daiktas negali žūti visiškai, ir tuo padaryti sutartį absoliučiai neįmanoma įvykdyti. J. Rimke teigimu, pardavėjas visuomet gali įsigyti kitų rūšiniais požymiais apibrėžtų daiktų ir pakeisti jais prarastuosius dėl atsiradusių nepalankių aplinkybių, todėl sutartis negali būti laikoma neįvykdoma ir dėl to negali būti netaikomas nenugalimos jėgos institutas.⁹¹ G. H. Treitel, plėtodamas negalimumą įvykdyti sutartį dėl rūšiniais požymiais apibrėžtų daiktų žuvimo aiškina, kad “net ir tuo atveju, jei daiktas nežūna fiziškai, tačiau tampa skolininkui neprieinamas dėl prasto derliaus ar valstybės institucijų veiksmų, ar verslo partnerių, kurie turėjo pateikti atitinkamas prekes įsipareigojimų nevykdymo, sutarties neįvykdymas pripažįstamas esant dėl skolininko kaltės, kadangi jis iš esmės atsisakė vykdyti sutartį nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, padidėjus išlaidoms ar kitaip pasikeitus aplinkybėms ir pasunkėjus sutarties vykdymui. Nors paprastai norima ir siekiama tokias aplinkybes pripažinti nepriklausančiomis nuo skolininko valios ir

⁸⁹ *Cit. op.* 18, p.909.

⁹⁰ *Lot. Genus perire non potest.*

⁹¹ *Cit. op.* 56.

objektyviai darančias sutartį neįmanoma, tiesa yra ta, kad pardavėjas visuomet prisiima riziką dėl galimo prekių nepristatymo, kaip ir pirkėjas prisiima savo nemokumo riziką”.⁹² Tokia pozicija išsakyta ir UNIDROIT principų komentare, priskiriant nemokumą prie subjektyvaus negalimumo.⁹³

Esant teisiniam negalimumui įvykdyti sutartį, t.y. dėl valstybės ar savivaldybės institucijų veiksmų (pvz., eksporto ar importo operacijų draudimas, eismo uždraudimas, licencijų panaikinimas), svarbu, ar tie veiksmai yra teisėti ar ne. Jeigu valstybės ar savivaldybės aktas pripažįstamas neteisėtu, preziumuojama, kad prievolė atsinaujina, išskyrus atvejus, kai ji yra pasibaigusi kitais pagrindais, ar tokią galimybę draudžia sutartis, prievolės pobūdis ar kreditorius jau yra nebesuinteresuotas prievolės įvykdymu. Šalis, teigianti, kad prievolė negali atsinaujinti, privalo įrodyti bent vieną iš šių aplinkybių. Be to, šalis turi teisę reikalauti, kad joms būtų atlyginti neteisėtais valstybės ar savivaldybės institucijų veiksmais padaryti nuostoliai (Civilinio kodekso 6.271 – 6.272 str.). Jeigu valstybės ar savivaldybės institucijų veiksmai, atėmę galimybę įvykdyti prievolę, buvo teisėti, prievolė baigiasi dėl nenugalimos jėgos Civilinio kodekso 6.127 str. 1-2 d. numatytu pagrindu ir tvarka.⁹⁴

Esant laikinoms nenugalimos jėgos aplinkybėms, įsipareigojimų vykdymas atidedamas priimtinais laikotarpiais, netaikant sankcijų, bet sutartis automatiškai nenutrūksta. Prancūzijos civilinis kodeksas (1148 str.), kaip ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (6.212 str. 2 d.), numato, kad sutartis dėl nenugalimos jėgos aplinkybių nutrūksta tik tuo atveju, kai nenugalimos jėgos aplinkybės yra nuolatinio, o ne laikino pobūdžio.⁹⁵ Nustatant priimtinais laikotarpiais, reikia atsižvelgti į įsipareigojimų nevykdančios šalies gebėjimą atnaujinti veiklą ir kitos šalies norą, neatsižvelgiant į vėlavimą, gauti veiklos rezultatus. Jeigu pagrindas nevykdyti įsipareigojimų išlieka ilgiau nei numatė šalys, arba, kai šis laikotarpis nenustatytas, ilgiau nei protingai priimtina, bet kuri šalies pranešusi kitai šaliai gali nutraukti sutartį.⁹⁶ Frustracijos institutas nežino laikino sustabdymo, kol sutarties negalima įvykdyti. Atsiradus aplinkybėms, kurios žlugdo sutartį, sutartis automatiškai nutrūksta, ir vėliau nebeatsinaujina.

Laikinas sutarties neįvykdomumas apima ne tik pačių aplinkybių trukmę, bet ir jų pasekmių trukmę. Todėl nuo sutarties vykdymo ir nuostolių už nevykdymą atlyginimą turėtų būti atleidžiama tiek esant pačioms aplinkybėms, tiek visą laikotarpį, kurį tęsiasi neigiamos pasekmės, kliudančios įvykdyti sutartį.⁹⁷

⁹² *Cit. op.* 45, p. 16-17.

⁹³ *Cit. op.* 12.

⁹⁴ *Cit. op.* 26, p. 168-169.

⁹⁵ *Cit. op.* 85, p.244-245.

⁹⁶ Petrauskas, A. Nenugalima jėga (*Force majeure*). *Juristas*, Nr. 2004/12 (15).

⁹⁷ *Cit. op.* 66.

Civilinio kodekso 6.212 str. suteikia šaliai, negaunančiai sutarties įvykdymo teisę sustabdyti savo prievolių vykdymą. Tos reguliavimas išplaukia iš sutarties šalių abipusiškumo principo, kuris reikalauja, kad dvišalės prievolės būtų vykdomos vienu metu, vienos šalies teisė yra paremta kitos šalies pareiga. Todėl nenugalimos jėgos aplinkybėms pašalinus skolininko pareigą vykdyti sutartį, jis negali reikalauti, kad kita šalis vykdytų priešpriešinius įsipareigojimus.⁹⁸ Įstatymų leidėjas, reguliuodamas priešpriešinės prievolės įvykdymo sustabdymo klausimą nėra nuoseklus. 6.212 str. 4 d.s teigiama, kad šalis gali nutraukti sutartį ar sustabdyti jos vykdymą. Tuo tarpu 6.58 str. 2 d. 2 p. numato, kad prievolės šalis neturi teisės sustabdyti prievolės vykdymą, jei kita šalis negali savo pareigos įvykdyti ne dėl nuo jos priklausančių aplinkybių. Šiuo atveju normų konkurencija turėtų būti sprendžiama taip, kad 6.212 str. kaip specialioji norma bendrosios normos 6.58 str. atžvilgiu turėtų pirmenybę, ir sutarties šalis galėtų sustabdyti savo prievolės vykdymą.

3.3. Atleidimas nuo nuostolių atlyginimo

Civilinio kodekso 6.212 str. atleisdamas sutarties šalį, negalinčią įvykdyti sutarties dėl nenugalimos jėgos aplinkybių, kitai šaliai suteikia teisę prašyti palūkanų. Palūkanų dydį ir taikymo sąlygas reguliuoja keli Civilinio kodekso straipsniai: 6.37, 6.261 ir kt. civilinio kodekso 6.261 str. numatytos palūkanos, atliekančios kompensavimo, o ne mokėjimo funkciją, iš esmės yra ne kas kita, kaip skolininko atsakomybės forma (skolininkas privalo mokėti už termino praleidimą sutarties ar įstatymo nustatytas palūkanas, kurios yra laikomos minimaliais kreditoriaus nuostoliais). Taigi nenugalimos jėgos institutas įgalina kreditorių prašyti palūkanų, kurios pagal įstatymą laikomos minimaliais jo patiriamais nuostoliais piniginių prievolių atveju, tai išeina, kad civilinės atsakomybės taikymas yra sąlyginis esant nenugalimos jėgos aplinkybėms. UNIDROIT principų 7.1.7. str. irgi numatyta teisė reikalauti palūkanų, tačiau komentare nutylima kodėl ir už ką tokia galimybė numatyta. Teisės departamento išvadoje Lietuvos Respublikos civilinio kodekso šeštosios knygos “Prievolių teisė” projektui⁹⁹ buvo suabejota projekto 6.212 straipsnio 4 dalies nuostata, leidžiančia sutarties šaliai reikalauti iš kitos šalies palūkanų mokėjimo, jei kita šalis nevykdo prievolės esant nenugalimai jėgai, “nes tai nesiderintų su to paties straipsnio 1 ir 2 dalimis, pagal kurias kita šalis tokiu atveju atleidžiama nuo atsakomybės” ir buvo pateiktas pasiūlymas patikslinti projekto 6.212 straipsnio 4 dalies redakciją, tačiau į šias pastabas nebuvo atsižvelgta.

⁹⁸ *Cit. op.* 40, p. 205.

⁹⁹ 2000-07-10 Teisės departamento išvada Lietuvos Respublikos civilinio kodekso šeštosios knygos “Prievolių teisė” projektui Nr. Nr.P-2530. Žiūrėta 2007-03-26. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=104791&p_query=&p_tr2= >.

3.4. Restitucija ir nepagrįstas praturtėjimas

Civilinis kodeksas aiškiai nustato, kad nutraukus sutartį dėl nenugalimos jėgos, taikoma restitucija. Civilinio kodekso 6.127 str. 2 d. detalizuojamos prievolės neįvykdymo pasekmės, kai prievolė yra dvišalė ir kita šalis yra kažką perdavusi skolininkui. Tokiu atveju skolininkas privalo grąžinti viską, ką yra gavęs, kreditoriui, nes remiantis Civilinio kodekso 6.237 str., toks gautas turtas yra laikytinas gautu be pagrindo (taikoma restitucija). Toks reguliavimas kyla iš šalių abipusiškumo principo, kuri reiškia, kad vienos šalies teisės ir pareigos kylančios iš sutarties yra kitos šalies teisių ir pareigų pagrindas. Iš to seka išvada, kad išnykus vienos šalies teisei, išnyksta kitos šalies pareiga, ir atvirkščiai.¹⁰⁰ Skolininkas taip pat negali reikalauti, kad kita šalis įvykdytų savo priešpriešines pareigas. Civilinio kodekso 6.145 str. taip pat teigiama, kad tuo atveju, kai prievolės negalima įvykdyti dėl nenugalimos jėgos, taikoma restitucija ir asmuo privalo grąžinti kitam asmeniui tai, ką jis yra iš jo gavęs.¹⁰¹ Todėl nenugalimos jėgos aplinkybėms pašalinus skolininko pareigą vykdyti sutartį, jis negali reikalauti, kad kita šalis vykdytų priešpriešinius įsipareigojimus.¹⁰²

Prancūzijos teismai vietoj restitucijos kartais taiko ir kitą būdą grąžinti šalis į lygiavertę padėtį. Tokia galimybė išplaukia iš Prancūzijos civilinio kodekso 1184 str., kuriame numatyta alternatyva restitucijai – sumažinti kreditoriaus įsipareigojimus tokia apimtimi, kuria skolininkas negali įvykdyti savo įsipareigojimų.¹⁰³

Kitaip yra sprendžiamas gautų daiktų ar daikto grąžinimo klausimas, kuomet skolininkas negali įvykdyti prievolės dėl kreditoriaus kaltės. Tokiu atveju skolininkas neprivalo grąžinti kreditoriui to, ką yra iš jo gavęs iki tol, kai sutartis tapo nebeįvykdoma. Be to, skolininkas tokiu atveju turi teisę reikalauti, kad kita šalis įvykdytų savo pareigą ir atlygintų nuostolius (Civilinio kodekso 6.62 str. 3 d.).

Frustracijos doktrina remiasi teiginiu, kad sutarties nutraukimas yra pateisinamas tais atvejais, kai sutarties įvykdymas pasikeitus aplinkybėms sukeltų vienos šalies nepagrįstą naudą gavimą, o kitos – praradimą, arba kai atleidimas nuo tokios sutarties vykdymo leistų vienai šaliai išvengti žymių nuostolių, jei tuo pat metu kitos šalies padėtis netaptų blogesnė už tą, kuri būtų buvęs nesant sutarties išvis.¹⁰⁴ Tačiau ilgą laiką Anglijoje manyta, kad nuo žlugdančios aplinkybės atsiradimo nutrūksta visi šalių įsipareigojimai ir prievolės prisiimtos sutartimi, įskaitant pareigą grąžinti tai, kas buvo gauta iki sutarties nutraukimo (*“the loss lies where it falls”*). Pvz., jei už buto nuomos mokestis buvo sumokėtas iš anksto už mėnesį,

¹⁰⁰ *Cit. op.* 40, p. 205.

¹⁰¹ *Cit. op.* 26, p. 168.

¹⁰² *Cit. op.* 40, p. 205.

¹⁰³ *Ibid.*, p. 207.

¹⁰⁴ *Cit. op.* 12.

tačiau butas sudegė, nuomotojas buvo atleidžiamas nuo įsipareigojimo perduoti butą nuomai, tačiau nuomininkas negalėjo atgauti sumokėto avanso. Kita situacija buvo byloje *Chandler v Webster (1904)*. Šioje byloje ieškovas išnuomojo butą stebėti karalius Edvardo VII karūnavimo iškilmes. Nuomos sutartis numatė, kad iki iškilmių turi būti sumokėtas avansas, tačiau atsakovas (nuomininkas) iškilmių atšaukimo dieną buvo sumokėjęs tik dalį to avanso. Teismai įpareigojo nuomininką sumokėti likusią avanso dalį, kadangi pareiga mokėti atsirado iki žlugdančios aplinkybės, t.y. karūnavimo iškilmių atsiradimo. Ši pozicija tik iš dalies sušvelninta *Fibrosa Spolka Akcyjna v Fairbrain Lawson Combe Barbour Ltd (1943)*, kuomet teismai pripažino, kad šalis, kuri pagal sutartį negavo apskritai nieko, turi teisę reikalauti sumokėtų pinigų grąžinimo. Tačiau toks sprendimas nėra visiškai tinkamas nes pritaikomas tik tada, kai šalis visiškai nieko negauna pagal sutartį, tuo tarpu jei bent dalis įvykdymo gauta, šis precedentas nebebus taikomas. Antra, toks situacijos vertinimas, kuomet šalis gali atgauti visą avansą, jei iš sutarties nieko negavo, neleidžia kitai šaliai nei kiek kompensuoti nuostolių, kurių ji galėjo patirti pasiruošdama sutarties vykdymui.¹⁰⁵ Vėliau *the Law Reform (Frustrated Contracts) Act (1943)* prievolės buvo suskirstytos į dvi grupes: pinigines prievoles ir kitas prievoles. Šiuo aktu išskirtos kelios situacijos:

1. Mokėtinos sumos – pareiga sumokėti sumas, kurios buvo mokėtinos iki žlugdančios aplinkybės atsiradimo išnyksta; taigi reikalavimas priteisti likusią avanso dalį, kaip aukščiau minėtoje byloje *Chandler v. Webster* būtų atmestas;
2. Sumokėtos sumos – iki sutarties žlugimo faktiškai sumokėtos sumos vykdant tą sutartį yra grąžintinos;
3. Išlaidos – jei šalis, kuriai buvo sumokėtos ar mokėtinos sumos iki sutarties nutraukimo dėl žlugdančios aplinkybės patyrė nuostolių dėl parengiamųjų veiksmų sutarčiai įvykdyti, teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, gali leisti pasilikti jam dalį sumokėtų sumų, ar priteisti dalį mokėtinų sumų, bet ne daugiau nei jo patirti nuostoliai, ir tik tuo atveju, jei sutartis numatė išankstinius mokėjimus.
4. Tuo atveju, jei mokėjimo pareiga turėtų atsirasti tik po pilno sutartinės prievolės įvykdymo, pvz., užbaigus statybos darbus, bet darbai nėra baigiami dėl žlugdančios aplinkybės, teismai gali priteisti dalį sumos, proporcingos gautam įvykdymui ir jo teikiamai naudai. Tokia vertė paskaičiuojama pagal paslaugų kainą, bet ne galutinio produkto kainą.

Šio įstatymo paskirtis ne paskirstyti nuostolius tarp šalių ar atlyginti išlaidas, tačiau užkirsti kelią nepagrįstam praturtėjimui¹⁰⁶.

¹⁰⁵ *Cit. op.* 46, p.910-911.

¹⁰⁶ *Cit. op.* 18, p.911-913; McEndrick, E. *Contract law*. Houndmills: Macmillan, 1994 p. 241-245.

4. APLINKYBIŲ PASIKEITIMAS

Kaip jau buvo minėta, nenugalimos jėgos institutą papildo (dažniausiai) sutarties vykdymo pasikeitus aplinkybėms institutas, kitaip - *rebus sic stantibus*. Šis institutas taikomas tokioms situacijoms, kai dėl pasikeitusių aplinkybių sutartis netampa neįvykdoma, tačiau esmingai pasikeičia vykdymo sąlygos. Pripažįstama, kad sutarties vykdymo pasikeitus aplinkybėms institutas bus taikomas ir iš jo išplaukiančios pasekmės atsiradus tuo atveju, jei dėl aplinkybių pasikeitimo iš esmės pasikeičia sutarties šalių sutartinių prievolių pusiausvyra, tai reiškia, kad šalys arba išvis nebūtų tokioms sąlygomis sudariusios sutarties, arba būtų sudariusios ją iš esmės skirtingą. Reikalavimas vykdyti sutartį pasikeitus aplinkybėms tokiu atveju iš esmės pažeidžia vienos iš šalių (ar abiejų) teisėtus lūkesčius ir iškreipia sutartimi prisiimtą įsipareigojimų pusiausvyrą.¹⁰⁷ Civilinio kodekso 6.204 str. išskiria dvi galimybes: sutarties įvykdymo kainos padidėjimas ir gaunamo įvykdymo sumažėjimas. Kitos sąlygos, kurios turi būti tenkinamos kad būtų galima taikyti atleidimą nuo sutarties vykdymo sutampa nenugalimos jėgos taikymo sąlygomis:

1. tokios aplinkybės atsiranda ar nukentėjusiais šaliam tampa žinomos po sutarties sudarymo;
2. tų aplinkybių nukentėjusi šalis sutarties sudarymo momentu negalėjo protingai numatyti;
3. tų aplinkybių nukentėjusi šalis negalėjo kontroliuoti;
4. nukentėjusi šalis nebuvo prisiėmusi tų aplinkybių rizikos.

Pvz., šalys sulygo konkretų nuomos mokestį valstybine valiuta, esant dolerio ir lito santykiui 4:1. Ši valiutų sąlyga nustatyta siekiant išvengti nuostolių dėl valiutos kurso keitimosi. Sunkumų vykdyti sutartį šalims atsirado dėl lito ir JAV dolerio atsiejimo. Valstybinę valiutą litą susiejus ne su JAV doleriu, bet su euru, dėl objektyvių priežasčių iš esmės pasikeitė ginčo sutarties šalių teisiniai santykiai dėl nuomos mokesčio. Šalys sutartimi nebuvo nustačiusios pasikeitusių aplinkybių sprendimo būdą, dėl to atsirado pagrindas keisti šią sutarties dalį. Teismas pripažino, kad vykdyti sutartį tokiomis aplinkybėmis prieštarautų sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principams”.¹⁰⁸

UNIDROIT principų komentare pripažįstama, kad esminiu aplinkybių pasikeitimu galima laikyti tokį, kai kaina pasikeičia 50 proc., rusų literatūroje priimama labiau angliškoji pozicija “aplinkybių pasikeitimas pripažįstamas esminiu, kai aplinkybės pasikeitė tiek, kad šalys protingai numatydamos tokių aplinkybių atsiradimą visai nebūtų sudariusios sutarties

¹⁰⁷ *Cit. op.* 13.

¹⁰⁸ Lietuvos aukščiausiojo teismo 2006-04-24 nutartis c.b. B.R. v. UAB “Sauluva”, Nr. 3K-3-296/2006, kat. 21.4.2.7; 42.11.2; 50.1; 50.5.

arba būtų sudariusios ją visai kitomis sąlygomis.”¹⁰⁹ 2005-12-14 c.b. Nr. 3K-3-658/2005 Lietuvos aukščiausiasis teismas taip pat pripažino, kad tai, ar šalis iš esmės negauna to, ko tikėjosi gauti pagal sutartį, yra esminė Civilinio kodekso 6.204 str. taikymo sąlyga. Taigi toks požiūris yra artimas frustracijos doktrinai, kuomet neįmanoma pasiekti sutarties tikslo. Kita vertus, visuomet turi būti įvertinta ir sutarties įvykdymo kainos padidėjimas (paprastai tai nesiejama su pinigėmis prievolėmis ir gali atsirasti pvz., tuo atveju, kai padidėja žaliavos, skirtos galutiniam produktui pagaminti, kaina) arba šalies gaunamos iš sutarties naudos sumažėjimas, įskaitant atvejus, kai negaunama jokios naudos (tiek piniginės, tiek nepiniginės prievolės). UNIDROIT principų komentare nurodomos tradicinės priežastys, pvz., rinkos pasikeitimas, arba, tikslo praradimas. Žinoma vertės praradimas ar sumažėjimas neturi būti paremtas asmens subjektyviu suvokimu, tai turi būti objektyviai suprantama ir pamatuojama, kalbant apie tikslo praradimą – tikslas turi būti žinomas ar bent numanomas sutarties sudarymo abiejų šalių.¹¹⁰

Toks aplinkybių pasikeitimas dėl kurio žymiai pasunkėja sutarties vykdymas savaimė neatleidžia nuo sutarties vykdymo, skirtingai nei neįmanomumas nugalimos jėgos ar frustracijos atveju. Aplinkybių pasikeitimas yra pagrindas pakeisti sutartį ją pritaikant prie naujų sąlygų, tik jei tai nepavyksta, numatyta galimybė sutartį nutraukti.¹¹¹ Tokiu teisiniu reguliavimu siekiama ekonominių santykių stabilumo ir teisinio apibrėžtumo, pilna apimtimi taikant *pacta sunt servanda* principą. UNIDROIT komentaras pateikia aiškinimą, kad sutarties vykdymas gali būti sustabdytas tik esant ypatingai nepalankioms aplinkybėms, tačiau šių aplinkybių neįvardina, o pateikiamas pavyzdys yra gan primityvus ir neatspindi kas laikoma ypatingai sudėtingomis aplinkybėmis.¹¹² Tačiau išeinant iš pozicijos, kad *rebus sic stantibus* doktrina siekia interesų pusiausvyros tarp šalių, taip pat siekia išvengti tokių situacijų, kai viena šalis pelnosi kitos šalies sąskaita, įpareigojantis reikalavimas vykdyti sutartį bet kokia kaina tol, kol ji nebus pakeista ar nutraukta teismo keliu, nesąžininga nukentėjusios šalies (tos kuriai sudėtinga vykdyti sutartį) atžvilgiu. Juo labiau galimos situacijos, kai įpareigojimas besąlygiškai vykdyti nepalankią sutartį, gali sukelti ypatingai neigiamų pasekmių skolininkui, pvz., tais atvejais, kai sutarties kaina dėl pasikeitusių aplinkybių išauga kelis kartus, skolininkas, įpareigotas mokėti kreditoriui tokias sumas, gali nebesugebėti atsiskaityti su kitais kreditoriais, tapti nemokus ir kt.

UNIDROIT principuose vartojama sąvoka “*hardship*”, reiškianti, kad sutarties vykdymas yra apsunkintas. Šis pasunkėjimas reikalauja esminės šalių interesų pusiausvyros pasikeitimo. Naudojama sąvoka “kliūtis” (ang. *impediment*) apima bet kokius įvykius,

¹⁰⁹ Калпина, А.Г. Гражданское право. 1 dalis. Москва, 1997, p. 469.

¹¹⁰ *Cit. op.* 75.

¹¹¹ *Cit. op.* 56.

¹¹² *Cit. op.* 12.

įskaitant, gamtos reiškinius, infliaciją, trečiųjų asmenų veiksmus. Tuo tarpu Europos sutarčių teisės principų 6:111 str. gali būti taikomas, kai sandorio šalis tiesiog sudaro nepalankų sau sandorį, o tai prieštarauja bendram principui, kad negalima lengvai atsisakyti sutarties. Šios problemos neišsprendžia numatomumas ir rizikos prisiėmimo nebuvimo sąlygos, nes jos atspindi tik aplinkybes, bet ne šalių interesų pusiausvyros klausimus. Kitaip tariant Europos sutarčių teisės principų 6:111 str. 2 d. neatsižvelgia į šalių interesų pusiausvyrą, o tai sukuria pagrindą skolininkui išvengti jam nepalankaus sandorio pasikeitus aplinkybėms.¹¹³

5. UNIFIKAVIMAS

Europoje linkstama prie galimybės keisti ar nutraukti sutartį esant pasunkėjusiam jos vykdymui, taigi ši sutarčių privalomumo principo išimtis yra gyvybinga ir palaikoma, tačiau yra kita grupė šalių, pvz., Prancūzija, Liuksemburgas ir Belgija, kurie laikosi griežtos *rebus sic stantibus* atžvilgiu politikos, taip pat Anglija ir Airija, sudarančios atskirą kategoriją, įtvirtindamos frustraciją, taigi yra aiškus harmonizavimo poreikis, kas įneštų teisinio aiškumo civilinių santykių dalyviams. Atsižvelgiant į sparčiai besiplėtojančius komercinius santykius, kurie išeina už valstybės ribų, bandyta nustatyti bendrus principus, kurie taptų savotiškais gairėmis valstybėms taikant ir reglamentuojant galiojančius atleidimo nuo sutarties vykdymo institutus (nenugalima jėga ir sutarties vykdymas pasikeitus aplinkybėms bei frustracija, kt.), kurie nors ir siekia to paties rezultato, tačiau savo turiniu ir sukeliama teisinėmis pasekmėmis skiriasi:

1. UNIDROIT principai;
2. Europos sutarčių teisės principai;
3. Konvencija.

Pirmoji UNIDROIT principų redakcija pasirodė 1994 m., papildyta – 2004 m. Lietuva perkėlė 1994 m. principų redakciją, tačiau nuostatos dėl aplinkybių pasikeitimo ir nenugalimos jėgos nesikeitė. Šiuo metu rengiamas trečias papildytas variantas, tai neabejotinai rodo, kad UNIDROIT principų, kaip unifikavimo priemonės reikšmė auga ir poveikis stiprėja.

Europos sutarčių teisės principai yra parengti Europos sutarčių teisės komisijos, grupės teisininkų iš visų Europos sąjungos valstybių narių. Europos sutarčių teisės principai nėra tarptautinė konvencija, nuostatai yra neprivalomi, ir taikoma tuomet, kai taikytina teise pasirenka šalys. Taip pat Europos sutarčių teisės principų normos taikomos Europos Sąjungoje, kai valstybių narių nacionaliniai įstatymai nenumato konkretaus klausimo

¹¹³ *Cit. op. 35.*

reguliavimo. Taigi Europos sutarčių teisės principų paskirtis – tam tikro modelio, kuriuo turėtų sekti įstatymų leidėjas ir teismai sutarčių teisėje, kūrimas, taip pat pagrindas harmonizuoti valstybių narių nacionalinius sutarčių klausimus reguliuojančius įstatymus.¹¹⁴

Be šių principų, kaip vieningas tarptautinis aktas svarbi ir 1980 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pardavimo (toliau - Konvencija), kurios nare 1996 m. tapo ir Lietuva. Konvencija yra vieningas teisės aktas, priimtas 1980 m., įsigaliojęs 1988 m., ir šiuo metu reguliuojantis prekybos santykius daugiau kaip 60 pasaulio šalių, kas apjungia 2/3 prekybos pasaulio mastu. Jis nėra skirtas valstybių teisės vienodinimui, tačiau užtikrina, kad tarptautiniame lygmenyje prekyba vyktų pagal vienodas taisykles.¹¹⁵

Visi šie teisės aktai numato nuostatas, pateisinančias sutarties nevykdymą esant nenumatytoms, nenugalimoms aplinkybėms, dėl kurių atsiradimo nėra skolininko kaltės, nors naudojamos sąvokos ir formuluotės skiriasi. Nė vienas iš šių teisės aktų nenaudoja sąvokų *force majeure* (nenugalima jėga), frustracija, ir pan., bet yra formuluojamos suformuluotas taip, kad atitiktų nacionalinius *force majeure* (nenugalimo jėgos), frustracijos, negalėjimo įvykdyti, ekonominio nepraktiškumo ir kt. institutus. Tuo siekiama nuostatų universalumo, kad jas galėtų taikyti įvairios valstybės, ir būtų išvengta neteisingo nuostatų interpretavimo ir bet kokių nuorodų į nacionalines teisės sistemas.¹¹⁶ Tačiau net ir labai aptakios ir abstrakčios formuluotės kai kuriais atžvilgiais prasilenkia su minėtasi nacionaliniais institutais, jų sąlygomis ir sukeliomomis teisinėmis pasekmėmis.¹¹⁷

Europos sutarčių teisės principų 8.108 str. ir UNIDROIT principų 7.1.7. str. vartojama sąvoka “kliūtis” (ang. *impediment*), kurios išaiškinimas pateikiamas komentare: aplinkybė, dėl kurios sutarties įvykdymas tampa neįmanomas. Konvencijos formuluotė yra pakeista Vieningo įstatymo dėl tarptautinio prekių pardavimo (toliau - ULIS) 74 str., kuriame buvo naudojama ne “kliūtis”, bet “aplinkybių, kurių sutarties sudarymo metu šalis negalėjo numatyti” sąvoka. ULIS 74 str. buvo kritikuojamas, nes jis sukūrė plačius pagrindus nevykdančiai sutarties šaliai išvengti atsakomybės. Taigi UNCITRAL darbo komisijos pasiūlyta sąvoka “kliūtis” buvo siekiama susiaurinti į Konvencijos 79 str. patenkančių aplinkybių sąrašą ir apriboti šaliai galimybę piktnaudžiauti šiuo institutu. Atitinkamai, į Konvencijos 79 str. reguliavimo apimtį patenka tokios kliūtys:

- gamtos reiškiniai, pvz., žemės drebėjimas, žaibas, potvynis, gaisras, audra, sausra ir pan.;
- socialiniai ir/ar politiniai reiškiniai, pvz., karas, revoliucija, riaušės, streikas;

¹¹⁴ *Cit. op.* 54.

¹¹⁵ *Cit. op.* 54.

¹¹⁶ Hartkamp, A. ir kt. *Towards a European Civil Code*. Kluwer Law International, 2004. p.128-131; *Cit. op.* 66.

¹¹⁷ *Cit. op.* 54.

- teisinės kliūtys, pvz., prekių sulaikymas, embargas, importo ir/ar eksporto draudimai ir pan.;
- kitos kliūtys, pvz., vagystės, tiekimo nutrūkimas, transporto priemonės praradimas ir kt.

Tačiau nė vienas iš paminėtų reiškinių nebus laikomas kliūtimi Konvencijos 79 str. prasme, kol nebus įrodytos reikalaujamos sąlygos.¹¹⁸ Sąlygos nustatytos šių straipsnių taikymui iš pirmo žvilgsnio atitinka nustatytąsias nenugalimos jėgos ir frustracijos taikymui, tačiau esama tam tikrų skirtumų.

Kitai grupei aplinkybių, dėl kurių sutarties netampa neįvykdoma, bet jos vykdymas yra apsunkinamas, tiek UNIDROIT principuose, tiek Europos sutarčių teisės principuose numatyti atskiri straipsniai, skirtingai nei Konvencijoje, kuri tokios nuostatos nenumato, ir dėl to yra labai kritikuojama. Įdomu aišku tai, kad tiek UNIDROIT komisija, tiek Europos sutarčių teisės principų rengimo komisija palaikė *rebus sic stantibus* doktriną, kuri Konvencijoje, įpareigojančiame tam tikru mastu akte, buvo atsisakyta.¹¹⁹

Kadangi Konvencija atmeta nacionalinės teisės taikymą pildant spragas, tenka nuspręsti, ar galima remtis Europos sutarčių teisės principų 8:108 ir 6:111 str. arba UNIDROIT principų 7.1.7. ir 6.2.1. str. išplečiant sąvokos “kliūtis” prasmę Konvencijos kontekste. Aišku yra tai, kad Konvencijos 79 str. parengiamieji dokumentai atmeta šio straipsnio taikymą, kuomet dėl pasikeitusių aplinkybių sutarties vykdymas tampa žymiai sunkesnis. Kitokią poziciją išsako prof. Schlechtriem. Jo teigimu, “tiesiog būtina, kad “kliūtis” Konvencijos 79 str. prasme apimtų ir tuos atvejus, kai iš esmės pasikeičia sutarties vykdymo aplinkybės, priešingu atveju, teismai konstatuos spragą konvencijoje ir bus linkę taikyti nacionalinius įstatymus, kurie kiekvienoje valstybėje pateikia skirtingus situacijos sprendimus”.¹²⁰ Kiti, pvz., Perillo, teigia, kad kadangi Konvencijoje nekalbama apie pasunkėjusį sutarties vykdymą, todėl spragai užpildyti gali būti naudojami UNIDROIT ar Europos sutarčių teisės principai.¹²¹

Kai kurie autoriai priešinasi tokiam pasiūlymui, nurodydami kelias priežastis:

1. Konvencija yra tarptautinė konvencija išeinanti už Europos Sąjungos ribų, kurios ribose taikomi Europos sutarčių teisės principai, todėl vargu ar ne Europos Sąjungos valstybės narės teisėjas atsižvelgtų į Europos sutarčių teisės principų nuostatas;
2. Konvencija nereikalauja, ir nenumato jokių derybų dėl sutarties pakeitimo esant pasunkėjimui, tuo tarpu Europos sutarčių teisės principai ir UNIDROIT principai

¹¹⁸ *Cit. op.* 54.

¹¹⁹ Hartkamp, A. ir kt. *Towards a European Civil Code*. Kluwer Law International, 2004. p. 503

¹²⁰ *Cit. op.* 66.

¹²¹ *Cit. op.* 12.

numato tokias derybas, ir, be to, teisėjo teisę keisti sutarties nuostatas, tokia teisė neišplaukia ir iš Konvencijos aiškinimo atsižvelgiant į jos priėmimo aplinkybes;

3. Tiek Europos sutarčių teisės principai, tiek UNIDROIT principai orientuojasi į sutarčių teisę apskritai, bet ne pirkimą-pardavimą, kaip kad Konvencija.

Atsižvelgiant į šitas aplinkybes, Europos sutarčių teisės principų ar UNIDROIT principų taikymas pasunkėjus sutarties vykdymo aplinkybėms gali būti pateisintas tik tuo atveju, jei pačios šalys tokią galimybę numato sutartyje. Prof. Stoll siūlo, kad pasunkėjus sutarties vykdymui ir nesant atitinkamos nuostatos sutartyje, teismai visgi remdamiesi Konvencijos 8 str. aiškintų sutarties nuostatas ir bandytų nustatyti tikrąją šalių valią: numatė jos galimybę derėtis ir/ar teismine tvarka keisti sutarties nuostatas esant tam tikroms aplinkybėms, ar ne. Tą nustatyti galima esant kelioms sąlygoms:

1. šalys numatė sąlygą leidžiančią derėtis ir keisti sutartį pasikeitus jos vykdymo aplinkybėms;
2. šalys numatė galimybę taikyti nacionalinius įstatymus tais atvejais, kai Konvencija neapima tam tikrų klausimų;
3. šalys numatė Europos sutarčių teisės principų ar UNIDROIT principų taikymo galimybę;
4. šalys susitarė, kad teismai galės taikyti ne tik Konvenciją, bet ir kitas teisės normas, įskaitant bendruosius teisės principus, kurios jo manymu bus teisingos ir taikytinos šalių ginčui.¹²²

Kai kurie autoriai siūlo atsakymo ieškoti pačioje Konvencijoje, ir esant ypatingai pasunkėjusiam sutarties vykdymui taikyti Konvencijos 7 str. 1 d., numatančią bendrą sąžiningumo ir teisingumo principą. Tuo pagrindu būtų neprotinga reikalauti vykdyti sutartį, kurios vykdymas vienai iš šalių yra ypatingai sunkus. Tačiau ir ši pozicija kvestionuojama, manant, kad teisingumo ir sąžiningumo principais, kurie yra vertinamojo pobūdžio, gali būti manipuluojama taikant Konvencijos 79 str. 5 d., atleidžianti sutarties šalį nuo nuostolių atlyginimo.¹²³

Nors Konvencijos 79 str. 5 d. naudojama formuluotė “niekas šiame straipsnyje netrukdo kiekvienai šaliai pasinaudoti bet kuria kita teise, išskyrus teisę į nuostolių atlyginimą pagal šią Konvenciją” ir leistų prašyti ne tik kainos sumažinimo, sutarties nutraukimo, bet ir sutarties įvykdymo, nors kai kuriose situacijose fiziškai tai neįmanoma. Teigiama, kad bendras principo “negalima įpareigoti atlikti neįmanomo” taikymas riboja pastarąją kreditoriaus teisę. “Tačiau skolininkas gali įvykdyti sutartį alternatyviu būdu, ir kreditorius negali jo atsisakyti, nebent šis alternatyvus būdas sukeltų esminį sutarties

¹²² *Cit. op.* 54.

¹²³ *Cit. op.* 56.

pažeidimą”, teigiama Konvencijos komentare. Tai neviseškai tinkamas vertinimas, kadangi esant alternatyviems sutarties įvykdymo būdams, sutartis netampa neįvykdoma, kaip jau buvo rašyta anksčiau.¹²⁴

Konvencijos 79 str. 3 d. kalbama apie laikiną neįvykdomumą, bet nieko nesakoma apie dalinį sutarties neįvykdomumą. Tačiau Konvencijos 51 str. 1 d. sakoma, kad tuo atveju jei pardavėjas pristato tik dalį prekių, Konvencijos nuostatos dėl sutarties pažeidimo taikomos tik dėl nepristatytų prekių dalies. Sisteminiis taikymas ir analogijos taikymas leidžia spręsti, kad atitinkamai būtų taikomas ir Konvencijos 79 str. esant daliniam sutarties neįvykdomumui¹²⁵

Europos sutarčių principuose numatytas atleidimo nuo sutarties vykdymo institutas esant nenumatytoms aplinkybėms, taikomas tik kai aplinkybių nebuvo sutarties sudarymo metu, t.y. šalys sutarties sudarymo metu nenumatė, Tiek Anglijoje, tiek Lietuvoje atleidimo nuo sutarties vykdymo institutai taikomi tik tuomet, kai kliūtis neegzistavo sutarties sudarymo metu. Reikalavimas kad kliūtis nebūtų numatyta sutarties sudarymo metu taip pat įtvirtintas ir Konvencijos 79 str.: “aplinkybės nebuvo galima protingai numatyti sutarties sudarymo metu”. Taigi Konvencija taip pat apima ir tuos atvejus, kai kliūtis egzistavo sutarties sudarymo metu, tačiau šalys pagrįstai jos nenumatė ir nesitikėjo, kad ji atsirastų. Tačiau jei UNIDROIT principuose įtvirtintos nuostatos prasilenkimui su nacionaliniais įstatymais neteikiama tiek daug reikšmės, tai Konvencija susilaukia daug diskusijų. Kai kuriose valstybėse, sudarius sutartį nežinant apie aplinkybes, ribojančias tos sutarties vykdymą, sutartis būtų laikoma sudaryta esant esminiam suklydimui dėl sutarties dalyko ar teisės, ir sutartis būtų pripažinta niekinė, taip yra, pvz., Lietuvoje, Vokietijoje, Prancūzijoje. Kitose valstybėse, pvz., JAV, klaida yra pagrindas atleisti nuo sudarytos sutarties vykdymo. Konvencijos komentatoriai, pvz., Schlechtriem, Honnold, mano, kad esant koncepcijų neatitikimui, prioritetą turėtų būti suteikiamas Konvencijai, ir tokiu atveju laikomasi nuomonės, kad taikant Konvencijos 79 str., šalis būtų atleidžiama nuo sutarties vykdymo. Kiti komentatoriai, pvz., Tallon, Bianca-Bonell, laikosi priešingos nuomonės, ir mano, kad pirmenybė turėtų būti suteikta nacionaliniams įstatymams, numatantiems, kad sutartis nebuvo sudaryta išvis, arba tuo atveju, jei nacionaliniai įstatymai sandorio objekto egzistavimą laiko būtina sąlyga, kad sutartis būtų laikoma sudaryta turėtų būti taikomi nacionaliniai įstatymai, priešingu atveju – Konvencija.¹²⁷

¹²⁴ Guide to CISG Article 79. Secretariat Commentary. Prieiga per internetą: <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/secomm/secomm-79.html> > Žiūrėta 2007-03-11.

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ *Cit. op.* 120; *Cit. op.* 75.

¹²⁷ *Cit. op.* 125; *Cit. op.* 54.

Konvencija, nagrinėdama klausimą ar skolininkas nekontroliavo kliūtis atsiradimo, remiasi ne kaltės klausimu, skirtingai nei UNIDROIT principai ar Europos sutarčių principai, o rizikos prisiėmimo klausimu, kadangi Konvencija atmeta kaltės kaip sutarties pažeidimo sąlygos taikymą¹²⁸

Taip pat skirtingai reguliuojamos atleidimo nuo sutarties vykdymo pasekmės. Europos sutarčių teisės principų apimtis platesnė nei Konvencijos 79 str., kuris taikomas tik kaip gynybos priemonė dėl nuostolių atlyginimo, tačiau sutarties galiojimo klausimus ir nutraukimo momentą tenka nustatyti pagal nacionalinius įstatymus. Tuo tarpu Europos sutarčių teisės principai numato, kad šalis gali imtis bet kokių priemonių, numatytų Europos sutarčių teisės principų 9 str., išskyrus prašyti nuostolių atlyginimo ir įvykdymo. Kliūtis pagal Europos sutarčių teisės principus nutraukia sutartį automatiškai (9:303 str.), o pagal Konvenciją kreditorius gali pasirinkti: nutraukti sutartį ar sustabdyti jos vykdymą. Praktikoje reikšmės šis skirtumas neturi.¹²⁹ CISG tik atleidžia nuo nuostolių atlyginimo, kurie šiuo klausimu nėra vienodi.¹³⁰

Konvencijos 79 str. nuostata įgalina šalį tik sustabdyti sutarties vykdymą iki tol, kol išnyks aplinkybės, trukdančios įgyvendinti sutartį. Tuo laikotarpiu negali būti reikalaujama atlyginti nuostolius, tačiau kita šalis gali sustabdyti savo įsipareigojimų pagal sutartį vykdymą. Konvencijoje taip pat reikalaujama, kad sutarties negalinti įvykdyti šalis praneštų apie kliūčių atsiradimą ir jų poveikį sutarties vykdymui. Pirminėje Konvencijos redakcijoje buvo nuostata, kad šalis gali sustabdyti savo įsipareigojimų vykdymą *tik* tam laikotarpiui kol yra kliūtis, vėliau ši nuostata pakeista išbraukiant “tik”. Projekto autorių teigimu, toks reglamentavimas leistų įvykdymo negaunančiai šaliai nutraukti sutartį ir tais atvejais, kai esant laikinai kliūčiai aišku, kad po jos išnykimo sutarties aplinkybės bus iš esmės kitokios, ir nėra prasmės toliau būti tos sutarties įpareigotiems. Be to būtų aišku, kad nėra laikino sutarties nutraukimo, ir kartą nutraukta ji neatsinaujins kai išnyks aplinkybės¹³¹

Visgi kaip bebūtų stengtasi parinkti labiausiai visoms koncepcijoms priimtinus modelius, kiekvienu atveju išlieka grėsmė, kad teismai, aiškindami UNIDROIT principų, Europos sutarčių teisės principų ar Konvencijos nuostatas pagal savo teisinę sąmonę, sieks pritaikyti ir pritempti šias nuostatas link savo nacionalinės teisės.¹³²

¹²⁸ *Cit. op.* 56.

¹²⁹ *Cit. op.* 35; *Cit. op.* 54.

¹³⁰ *Cit. op.* 54.

¹³¹ Legislative History of CISG Article 79: Match-up with 1978 Draft to Assess relevance of Secretariat Commentary. Žiūrėta 2007-03-11. Prieiga per internetą: <<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/matchup-d-79.html>>.

¹³² *Cit. op.* 120, p. 504.

IŠVADOS

1. Sudarius sutartį, sparčiai besiplėtojantys ekonominiai, socialiniai ir teisiniai santykiai gali lemti, kad sutartis turės būti vykdoma kitomis nei sutarties sudarymo metu buvusiomis sąlygomis. Pasikeitusios aplinkybės gali turėti dvejopą poveikį sutarties vykdymui:
 - padaryti ją neįmanomu;
 - apsunkinti vykdymą.
- Lietuvoje šioms situacijoms yra sukurti du institutai – nenugalimos jėgos ir sutarties vykdymo pasikeitus aplinkybėms. Tuo tarpu Anglijos teismai vysto vieną - frustracijos - institutą, taikomą tiek tais atvejais, kai sutartis tampa neįvykdoma, tiek tuomet, kai sutarties vykdymas tampa neteisėtu, praranda tikslą ar iškreipia sutarties šalių interesų pusiausvyrą.
2. Nenugalimos jėgos ir frustracijos institutai susiformavo derinant sutarčių privalomumo ir *impossibilium nulla obligatio* bei *rebus sic stantibus* principus.
3. Vertinant ar gali būti taikomas nenugalimos jėgos ar frustracijos institutas analizuojamos sąlygos yra:
 - poveikis sutarties vykdymui;
 - nenumatomumas;
 - neišvengiamumas;
 - rizikos prisiėmimo nebuvimas.
4. Nenugalimos jėgos atveju poveikis sutarčiai turi pasireikšti neįmanomumu vykdyti sutartinius įsipareigojimus, frustracijos atveju, sutartis nebūtinai turi tapti neįvykdoma.
5. Lietuvoje nenugalimos jėgos institutas, taip pat frustracijos institutas Anglijoje reikalauja kad aplinkybės, įtakančios sutarties vykdymą atsirastų po sutarties sudarymo. Tuo tarpu pagal UNIDROIT principus nenugalimos jėgos aplinkybėmis gali būti pripažįstamos ir sutarties sudarymo metu egzistavusios, tačiau šalių nenumatytos ir nesuvoktos aplinkybės.
6. Aplinkybės bus pripažintos neišvengiamomis, jei dėl jų atsiradimo nėra skolininko kaltės, ir aplinkybės kilo ne iš skolininko nekontroliuojamų procesų. Trečiųjų asmenų veiksmai, sutarties vykdymo priemonės, finansinė padėtis visuomet laikoma skolininko kontroliuojamomis aplinkybėmis. Kreditoriaus kaltė bus pagrindas taikyti ne frustracijos ar nenugalimos jėgos institutą, bet kreditoriaus atsakomybės klausimus.

7. Tiek frustracijos, tiek nenugalimos jėgos atveju reikalaujama, kad šalys nebūtų prisiėmusios aplinkybių atsiradimo rizikos, kuri gali tekti jiems sutarties, įstatymo ar visuotinai priimtų normų pagrindu. Rizikos prisiėmimo nebuvimas kaip reikalavimas nėra tiesiogiai įtvirtintas Civiliniame kodekse, šią sąlygą suformavo teismų praktika.
8. Nenugalima jėga ir frustracija gali būti taikomi tiek kaip gynybos priemonė, tiek kaip atleidimo nuo sutarties vykdymo ir nuostolių atlyginimo pagrindas. Frustraciją sutartį ir visas šalių teises ir pareigas kylančias iš sutarties nutraukia automatiškai, šalys netenka teisės reikalauti nuostolių, tačiau sprendžiamas nepagrįsto praturtėjimo klausimas. Nenugalimos jėgos atveju sutarties neįvykdymas atleidžia nuo sutarties vykdymo, tačiau sprendžiama dėl civilinės atsakomybės taikymo neįvykdžius ar netinkamai įvykdžius sutartį. Civilinis kodeksas ne visiškai tiksliai reglamentuoja sutarties šalies atleidimą nuo nuostolių atlyginimo esant nenugalimos jėgos aplinkybėms, numatydamas kreditoriui teisę reikalauti palūkanų.
9. Atsižvelgiant į sparčiai besiplėtojančius komercinius santykius, kurie išeina už valstybės ribų, bandyta nustatyti bendrus principus, kurie padėtų užtikrinti civilinių teisinių santykių dalyvių teisėtą lūkesčių principus. Svarbiausieji dokumentai – UNIDROIT principai, Europos sutarčių teisės principai, Vienos Konvencija.
10. Nors minėtų dokumentų nuostatos formuluojamos taip, kad atitiktų kuo daugiau valstybių teisinę tradiciją, vengiant sąvokų, galinčių nukreipti į konkrečios valstybės teisės modelį, tačiau kiekvienu atveju išlieka grėsmė, kad teismai UNIDROIT principus, Europos sutarčių teisės principus ar Konvenciją aiškins pagal savo teisinę sąmonę atsižvelgdami į savo nacionalinės teisės normas.

LITERATŪROS SARAŠAS

I. Teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262, su pakeitimais ir papildymais);
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996-07-15 nutarimu Nr. 840 patvirtintos Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklės (Valstybės žinios, 1996, Nr. 68-1652);
3. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu 1997-03-13 nutarimu Nr. 222 patvirtintos Nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybės liudijančių pažymų išdavimo tvarkos taisyklės (Valstybės žinios, 1997, Nr. 24-556);
4. Lietuvos Respublikos prekybos, pramonės ir amatų rūmų įstatymas (Valstybės žinios, 1995, Nr.99-2201);
5. Lietuvos TSR civilinis kodeksas (Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1964, Nr.19-138);
6. Tarptautinis privatinės teisės unifikavimo institutas (UNIDROIT). Tarptautiniai komercinių sutarčių principai. Žiūrėta 2006-10-01. Prieiga per internetą: <<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/blackletter2004.pdf>>;
7. Europos sutarčių teisės komisija. Europos sutarčių teisės principai. I ir II d. (ang. *Principles of European Contract Law*). Žiūrėta 2006-10-01. Prieiga per internetą: <http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/Skabelon/pecl_engelsk.htm>;
8. Jungtinių tautų konvencija Dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių (Valstybės žinios, 1995, Nr. 102-2283).

II. Specialioji literatūra:

9. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003;
10. Ambrasienė, D ir kt. Prievolių teisė. Vadovėlis. Vilnius, 2006;
11. Mikelėnas, V. Sutarčių teisė. Vilnius: Justitia, 1996;
12. Mikelėnas, V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 1995;
13. Busch, D. ir kt. The Principles of European Contract Law and Dutch Law: Commentary. Hague, 2002;

14. Gordley, J. Foundations of Private Law: Property, Tort, Contract, Unjust Enrichement. Oxford, 2006;
15. Hartkamp, A. ir kt. Towards a European Civil Code. Kluwer Law International, 2004;
16. McEndrick, E. Contract law. Houndmills: Macmillan, 1994;
17. Nicholas, B. The French Law of Contract. Oxford: Clarendon Press, 1992;
18. Stone, R. The Modern Law of Contract. London: Cavendish Publishing Limited, 2005. 6th ed;
19. Treitel, G.H. The Law of Contract. Oxford: Sweet&Maxwell, 2003;
20. Treitel, G. H. Remedies for Breach of Contract. New York, 1989;
21. Whincup, Michael H.. Contract Law and Practice: the English System and Continental Comparisons. Deventer·Boston, 1992;
22. Zimmermann, R. The Law of Obligations.Roman Foundations of the Civilian Tradition. Capetown: Juta & Co, Ltd, 1992;
23. Zweigert, K., Kotz., H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001;
24. Калпина, А.Г. Гражданское право. 1 dalis. Maskva, 1997;
25. Mikelėnas, V. Unexpected Circumstances/Lithuania. Žiūrėta 2007-3-11. Žiūrėta 2007-3-11 Prieiga per internetą: <<http://unexpected-circumstances.org/Unexpected%20Circumstances-lithuania.doc>> ;
26. Petrauskas, A. Nenugalima jėga (*Force majeure*). Juristas, Nr. 2004/12 (15);
27. Šarka, Gytis. Force majeure. žiūrėta 2006-12-02. Prieiga per internetą: <<http://verslas.banga.lt/lt/patark.full>>;
28. Backhaus, R. The Limits of the Duty to Perform in the Principles of European Contract Law. EJCL, Vol. 8.1 March 2004. žiūrėta 2006-12-20. Prieiga per internetą: <http://www.ejcl.org/81/art81-2.htm#N_11> ;
29. Flambouras, D. P. The Doctrines of Impossibility of Performance and *clausula rebus sic stantibus* in 1980 Vienna Convention on Contracts for the International Sale of Goods and the Principles of European Contract Law: A Comparative Analysis. žiūrėta 2007-03-14. Prieiga per internetą: <<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/flambouras1.html>>;
30. Hesselink, M. W. The Politics of a European Civil Code. European Law Journal, Vol. 10, No. 6, November 2004, žiūrėta 2006-12-20 pp. 675-697. Prieiga per internetą: <<http://www.blackwell-synergy.com>>;
31. Lando, O. Salient features of European Contract Law. žiūrėta 2006-12-20. Prieiga per internetą: <<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/lando1.html>>;

32. Liu, Ch. Changed Contract Circumstances. 2nd edition: Case update (April 2005).
žiūrėta 2006-12-20. Prieiga per internetą:
<<http://www.cisgw3.law.pace.edu/cisg/biblio/liu5.htm>>;
33. O'Connor, J. Force majeure, Frustration and Expectations clauses. 2004-04-14
Konferencijos "Chartering Misconceptions or: How to Blow Your P&I Cover"
medžiaga. žiūrėta 2006-12-29. Prieiga per internetą:
<http://www.amac.ca/AMAC_Apr2004.pdf>;
34. Perillo, J.M. Force majeure and Hardship Under the UNIDROIT Principles of
International Commercial Contracts. žiūrėta 2007-03-11. Prieiga per internetą:
<<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/perillo3/html>>;
35. Rimke, J. Force Majeure and Hardship: Application in International Trade Practice
with Specific Regard to the CISG and the UNIDROIT Principles of International
Commercial Contracts. žiūrėta 2006-10-01. Prieiga per internetą:
<<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/rimke.html>>;
36. Rivkin, D. W. Lex Mercatoria and Force majeure. Žiūrėta 2006-12-20. Prieiga per
internetą: <<http://www.blackwell-synergy.com>>;
37. Guide to Article 79. Comparison with Principles of European Contract Law (PECL)
Žiūrėta 2007-03-11. Prieiga per internetą:
<<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/peclcomp79.html>>;
38. Guide to CISG Article 79. Secretariat Commentary. Prieiga per internetą:
<<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/secomm/secomm-79.html>> Žiūrėta 2007-
03-11;
39. UNIDROIT principų 6.2.2. str.komentaras. Žiūrėta 2006-10-01. Prieiga per internetą:
<<http://www.jus.uio.no/lm/unidroit.international.commercial.contracts.principles.1994.commented/6.2.2.html>>.

III. Teismų sprendimai:

40. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2000-02-14 nutartis c.b.
Vilniaus rajono savivaldybė v. SP UAB "Tolimojo keleivinio transporto kompanija",
Nr. 3K-3-160/2000, kat. 43;
41. Lietuvos aukščiausiojo teismo 2000-06-21 nutartis c.b. G.Š. v. LR Generalinė
prokuratūra ir kt., Nr. 3K-3-710/2000, kat. 7;
42. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2002-01-09 nutartis c.b. UAB
„Dutch Pack Baltic“ v. E. Savicko individuali įmonė "Vytelė", Nr. 3K-3-29/2002,
kat. 54;

43. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2003-10-08 c.b. L. Š. v. UAB „Paira”, Nr. 3K-3-931/2003, kat. 39.3, 56.1;
44. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2004-02-04 nutartis c.b. UAB „Linas ir Viza” v. J. L., Nr. 3K-3-83/2004, kat. 40.12;
45. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2004-03-24 nuatrtis c.b. UAB „Tradcon International” v. UAB „Luvel”, Nr. 3K-3-223/2004, kat. 45.8;
46. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2004-09-13 nutartis c.b. ADB “Snoro Garant” v. AB “Lietuvos draudimas” ir UAB “LUIDAS”, Nr. 3K-3-432/2004, kat. 39.6.2.2; 67;
47. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2004-11-22 nutartis c.b. V. V. v. V. G., Nr. 3K-3-621/2004, kat. 118;
48. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2005-11-02 nutartis c.b. UAB “Kopra” v UAB “Baltic Forwarding and shipping”, Nr. 3K-3-534/2005, kat. 60, 61;
49. Lietuvos aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2004-11-15 nutartis c.b. UAB „Kemira GrowHow” v. ŽŪB „Anglininkai”, UAB „NORD/LB draudimas”, Nr. 3K-3-606/2004, kat. 39.6.1; 67;
50. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2004-11-30 nutartis c.b. UAB „Limedika” v AB „Lietuvos draudimas”, Nr. 3K-3-591/2004, kat. 67;
51. Lietuvos aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2005-11-02 nutartis c.b. UAB “Miltzer and Munch Fortransas” v. UAB “Dalila ir partneriai”, Nr. 3K-3-535/2005, kat. 35.4, 42.8; 61;
52. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2006-04-12 nutartis c.b. Vilniaus miesto savivaldybė v. UAB „Baltijos parkingas” ir kt., Nr. 3K-3-273/2006, kat. 44.3, 44.5.1;
53. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Civilinių bylų skyriaus 2006-04-24 nutartis c.b. B.R. vs UAB “Sauluva”, Nr. 3K-3-296/2006, kat. 21.4.2.7; 42.11.2; 50.1; 50.5.

IV. *Travaux préparatoires*:

54. 2000-07-10 Teisės departamento išvada Lietuvos Respublikos civilinio kodekso šeštosios knygos “Prievolių teisė” projektui Nr. Nr.P-2530. Žiūrėta 2007-03-26. Prieiga per internetą:
<http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=104791&p_query=&p_tr2
=>;
55. Legislative History of CISG Article 79: Match-up with 1978 Draft to Assess relevance of Secretariat Commentary. Žiūrėta 2007-03-11. Prieiga per internetą:
<<http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/matchup-d-79.html>>.

SANTRAUKA

Darbo tema - *Force majeure* (nenugalima jėga) ir frustracija sutarčių teisėje. Frustracija ir nenugalima jėga yra du atleidimo nuo sutarties vykdymo institutai. Šie institutai leidžia daryti išimtis iš kartinio sutarčių teisės principo – *pacta sunt servanda*. Nenugalimos jėgos institutą įtvirtinančiose valstybėse, šio instituto taikymą papildo sutarties vykdymo pasikeitus aplinkybėms institutas, kitaip - *rebus sic stantibus*. Darbe naudojant istorinį, lyginamąjį, analizės ir kitus metodus, siekiama aptarti nenugalimos jėgos, frustracijos ir giminingų atleidimo nuo sutarties vykdymo institutų genezę, bei išryškinti būdingiausias nenugalimos jėgos ir frustracijos institutų bruožus. Taip pat atliekama nenugalimos jėgos instituto taikymo sąlygų ir teisinių pasekmių analizė Lietuvoje, ir pateikiamas išsamus šio instituto palyginimas su frustracija. Atsižvelgiant į tai, kad nenugalimos jėgos institutas Lietuvoje yra glaudžiai susijęs su sutarties vykdymo pasikeitus aplinkybėms institutu (lot. *rebus sic stantibus*), darbe atitinkamai aptartas ir pastarasis sutarčių teisės institutas, jo santykis su nenugalimos jėgos ir frustracijos institutu. Nagrinėjant frustraciją, didžiausias dėmesys skiriamas Anglijai, t.y. valstybei kurioje glūdi frustracijos ištakos, tačiau pateikiami palyginimai ir su kitų valstybių, tarp jų Prancūzijos, Rusijos, Olandijos, teisiniu reguliavimu. Be to, darbe dėmesys skiriamas ir šių institutų unifikavimo problemai, nagrinėjamos unifikavimo dokumentų: Tarptautinio privatinės teisės unifikavimo instituto (UNIDROIT) parengtų ir 1994 m. paskelbtų tarptautinių komercinių sutarčių principų (papildyta redakcija – 2004 m.), 1998 m. Europos sutarčių teisės komisijos parengtų Europos sutarčių teisės principų (ang. *Principles of European Contract Law*), 1980 m. Konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo (ang. *Convention on International Sales of goods*), nuostatos, tiriamos šių dokumentų įgyvendinimo galimybės.

SUMMARY

The subject of the thesis is *Force majeure* and Frustration in Contract Law. *Force majeure* and frustration are two legal institutes that enable a party to escape from performing a contract. These institutes allow to make exceptions from the corner-stone principle of contract law - *pacta sunt servanda*. The *force majeure* institute is supplemented by the doctrine of *rebus sic stantibus* (i.e. the contract must be performed at the circumstances at which it was concluded) in the countries which accept the *force majeure* institute. By using historical, comparative and analysis, etc., methods, the thesis aims to discuss the genesis of various institutes releasing from performing the contract, including *force majeure* and frustration, and reveal the most significant features of the said institutes, provide detailed comparison of their legal conditions and consequences of application. In view that the *force majeure* institute is closely related with the *rebus sic stantibus* doctrine in the Republic of Lithuania, the thesis also deals with the said doctrine and highlights its most significant features in comparison with the *force majeure* and frustration. When analyzing frustration of the contract, attention is paid to legal regulation applied in England, the country from where the doctrine stems out; however, comparisons are also made with the legal regulation of other countries, including France, Russia, Holland. Besides, the thesis evaluates the unification problem of the above-mentioned institutes applied in different jurisdictions and examines the provisions of the following documents: Principles of International Commercial Contracts, prepared by The International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT), published in 1994 and 2004, Principles of European Contract Law, prepared by the Commission on the European Contract Law and published in 1998, and the United Nations Vienna Convention on International Sales of Goods (1980).